

Kultúra a hodnotová orientácia obyvateľov Slovenskej republiky

Správa z výskumu

NÁRODNÉ OSVETOVÉ CENTRUM

MARIANNA MRVA – 2018

Obsah

ABSTRAKT	5
ÚVOD	7
METODOLÓGIA	11
VŠEOBECNÁ CHARAKTERISTIKA VZORKY	12
HODNOTOVÁ ORIENTÁCIA	22
KOLEKTÍVNA PAMÄŤ	32
VÝZNAM KULTÚRY A KULTÚRNE VYŽITIE	54
POSTOJ K INÝM KULTÚRAM	65
VOĽNÝ ČAS	78
SOCIÁLNE SIETE	86
DÔVERA	98
ZÁVER	107
POUŽITÁ LITERATÚRA	111

Abstrakt

Výskum sa zameriava na širší spoločenský priestor, v ktorom sa vytvára a interpretuje kultúra. Kultúru však nevnímame ako jednotný systém, ale ako sadu repertoárov, ktoré tvoria symboly, príbehy, rituály, návody, z ktorých si ľudia vyberajú, keď formujú a zdôvodňujú svoje konanie. Výskum je snahou porozumieť kultúre pomocou týchto repertoárov, a preto bude koncipovaný pomerne široko – zameria sa na vnímanie kultúry a v rámci neho na kultúrnu participáciu, kultúrnu identitu, vzťah k iným kultúram a kolektívnu pamäť, ďalej na sociálny kapitál a na voľný čas. Kľúčovú úlohu však vo výskume budú hrať hodnoty a snaha poukázať na ich vzťah k ostatným skúmaným javom.

Úvod

Výskum Kultúra a hodnotový systém obyvateľov Slovenskej republiky sa zrodil zo snahy odboru výskumu a štatistiky kultúry Národného osvetového centra o postupné vytváranie základu pre konzistentné sociologické skúmanie kultúry na Slovensku. Po rokoch absencie systematického výskumu totiž mnohé vedomosti, ktoré o oblasti kultúry máme, už stratili svoju aktuálnosť. Považujeme preto za dôležité začínať „zoširoka“, zmapovaním širšieho kontextu spoločenských javov, v ktorých sa vytvára kultúra. Nie sú však nové samotné témy, ktoré skúmame, väčšina z nich sa štandardne objavuje v mnohých iných spoločenskovedných, najmä sociologických výskumoch, ale na to, aby sme mohli skúmať ich vzájomnú súvislosť, potrebujeme, aby boli „pokope“, aby sa skúmali v rámci jedného výskumu.

Kultúra a hodnoty, centrálné pojmy nášho výskumu, sú v spoločenských vedách veľmi často diskutované už od samotných začiatkov týchto

vedných disciplín. V súvislosti s týmito pojmami dlho prevládalo presvedčenie, že kultúra formuje správanie a konanie prostredníctvom definovania hodnôt, ktoré sú zároveň motívom, ale aj cieľom každého konania. Podľa tejto predstavy sú hodnoty hlavným spojivom medzi kultúrou a konaním. Táto hodnotová paradigma bola neskôr rozsiahlo kritizovaná, okrem iných napríklad Annou Swidler (1986), ktorá pristupuje ku kultúre, ako k „sade nástrojov“ alebo repertoárov, ktorú tvoria symboly, príbehy, rituály a pohľady na svet a ktorú ľudia môžu použiť v rôznych konfiguráciách pri riešení rôznych typov problémov. Swidler hovorí, že hodnoty sú často nedostačujúce na vysvetlenie konania ľudí, pretože konanie nie je priamo determinované hodnotami. Navyše, ako hovorí, každá kultúra obsahuje rôznorodé, niekedy až protikladné symboly, rituály, príbehy a návody. Kultúra nie je unifikovaný systém, ale sada repertoárov, z ktorej si aktéri vyberajú rôzne kúsky a z nich formujú svoju stratégiu konania (SWIDLER, 1986). Náš výskum, ktorý postupne

odkrýva širokú spleť vzájomne súvisiacich sociálnych javov, poukazuje na rôznorodosť variácií jednotlivých zložiek kultúrnych repertoárov. V prvej kapitole, kde sa venujeme hodnotovým orientáciám, sa pred našimi očami vytvorí obraz konzervatívnej spoločnosti, v ktorej prevláda nezištnosť, univerzalizmus a benevolentnosť. Silné identifikovanie s národom sa začína črtiť najmä v druhej kapitole, venovanej kolektívnej pamäti, v rámci ktorej sa do popredia dostávajú osobnosti a udalosti späté s budovaním národného vedomia a samostatného štátu. Prostredníctvom symbolov kolektívnej pamäti sa nám pred očami prvýkrát vynorí aj etnická hranica medzi štátotvorným národom a menšinami, hranica, na ktorej dvoch stranách sa konštruuje často rozdielna historická realita. V ďalšej kapitole, venovanej vnímaniu kultúry, sa opisuje prevládajúca definícia kultúry ako úniku z každodennosti a ako (romantickej) spomienky na minulosť, ale nie ako každodennosť sama. Bližší pohľad do nej môžeme získať v kapitolách venovaných voľnému času,

sociálnym sieťam a dôvere, z ktorých zistíme, aký je ten priestor, v ktorom sa dennodenne vytvára kultúra. Silné rodinné vzťahy a uzavretý kruh dôverných osôb, ktoré charakterizujú usporiadanie spoločnosti, sú spoľahlivým zdrojom pomoci a vzájomnej podpory, majú však aj svoje temné stránky. V lepšom prípade nezáujem, v horšom odmietavosť a nedôvera k neznámemu, uzavretosť a strach, ktoré rovnako formujú a definujú našu spoločnosť ako láska k tradíciám, súdržnosť rodiny a pracovitosť jej členov.

Táto výskumná správa si kládla za cieľ predstaviť základné zistenia dotazníkového výskumu, ktoré však v budúcnosti budú predmetom aj hlbších, dôkladnejších analýz. Poskytuje teda najmä základnú deskripciu skúmaných javov, ale veríme, že bude inšpirovať výskumníkov k ďalšej práci s týmito dátami.

Metodológia








V snahe čo najpresnejšie zachytiť spoločenskú realitu sme sa rozhodli ako výskumnú metódu použiť kombináciu kvalitatívnej a kvantitatívnej metódy. Prvú reprezentovali rozhovory v 6 fókusových skupinách, druhú dotazníkový výskum. Zber dát prostredníctvom „face to face“ rozhovorov prebiehal od 15. septembra do 25. septembra 2017 a zrealizovala ho výskumná agentúra Focus Research. Výskumná vzorka je reprezentatívna vzhľadom na populáciu Slovenska nad 16 rokov a bola zostavená prostredníctvom kvótného výberu. Dotazník použitý vo výskume tvorí prílohu č. 1 tejto správy. Pri jeho tvorbe sme sa inšpirovali aj inými výskumami, ako sú napríklad Výskum európskych hodnôt, Európska sociálna sonda, Medzinárodný program sociálneho výskumu ISSP, Kolektívne identity na súčasnom Slovensku 2003, ktoré realizoval Sociologický ústav SAV, a výskum Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku, realizovaný Centrom pre výskum etnicity a kultúry.

Všeobecná charakteristika vzorky

Základný súbor výskumu tvorilo obyvateľstvo Slovenskej republiky nad 16 rokov a výskumný súbor 1008 respondentov. Zloženie výskumného súboru bolo reprezentatívne podľa pohlavia, veku, miesta bydliska a vzdelania. Okrem týchto demografických charakteristík sme zisťovali aj ďalšie, z ktorých však už niektoré nespĺňajú požiadavku reprezentatívnosti. Príkladom je národnosť, kde obyvatelia slovenskej a maďarskej národnosti sú mierne nadreprezentovaní a obyvatelia rómskej národnosti podreprezentovaní. V analýzach sa preto budeme vyhýbať porovnávaniu národností, respektíve budeme porovnávať iba respondentov slovenskej a maďarskej národnosti.

POHLAVIE		POČET	PERCENT
Muž		483	47,9
Žena		525	52,1
SPOLU		1008	100

TABUĽKA 1 Zloženie súboru podľa pohlavia respondentov

16 – 17		30	3,0
18 – 24		93	9,2
25 – 34		188	18,7
35 – 44		199	19,7
45 – 54		161	16,0
55 – 64		161	16,0
65 a viac		176	17,5
SPOLU		1008	100

TABUĽKA 2 Zloženie súboru podľa veku respondentov

14 KULTÚRA A HODNOTOVÁ ORIENTÁCIA OBYVATEĽOV SR

VZDELANIE		POČET	PERCENT
základné		150	14,9
stredoškolské bez maturity (vyučení/á)		289	28,7
stredoškolské s maturitou		362	35,9
vysokoškolské		207	20,5
SPOLU		1008	100

TABUĽKA 3

Zloženie súboru podľa vzdelania respondentov

VŠEOBECNÁ CHARAKTERISTIKA VZORKY**15**

KRAJ		POČET	PERCENT
Bratislavský		119	11,8
Trnavský		108	10,7
Trenčiansky		113	11,2
Nitriansky		129	12,8
Žilinský		126	12,5
Banskobystrický		124	12,3
Prešovský		145	14,4
Košický		144	14,3
SPOLU		1008	100

TABUĽKA 4

Zloženie súboru podľa kraja, v ktorom respondent žije

VEĽKOSŤ SÍDLA	POČET	PERCENT
menej ako 500	30	3,0
500 - 999	121	12,0
1 - 2 tisíc	141	14,0
2 - 5 tisíc	163	16,2
5 - 20 tisíc	162	16,1
20 - 50 tisíc	159	15,8
50 - 100 tisíc	109	10,8
nad 100 tisíc	123	12,2
SPOLU	1008	100

TABUĽKA 5

Zloženie súboru podľa veľkosti sídla, kde respondent žije

NÁRODNOSŤ	POČET	PERCENT
1. slovenská	888	88,1
2. maďarská	92	9,1
3. rómska	12	1,2
4. rusínska	5	0,5
5. ukrajinská	2	0,2
6. česká	5	0,5
7. poľská	1	0,1
8. chorvátska	2	0,2
9. ruská	1	0,1
SPOLU	1008	100

TABUĽKA 6

Zloženie súboru podľa národnosti respondenta

EKONOMICKÉ POSTAVENIE	POČET	PERCENT
1. plný pracovný úväzok	592	58,7
2. čiastočný pracovný úväzok	19	1,9
3. pracujúci dôchodca	12	1,2
4. dôchodca/dôchodkyňa	238	23,6
5. na materskej/rodičovskej dovolenke	28	2,8
6. nezamestnaný	35	3,5
7. v domácnosti	4	0,4
8. študent/žiak	80	7,9
SPOLU	1008	100



TABUĽKA 7 Zloženie súboru podľa ekonomického postavenia respondenta

RODINNÝ STAV	POČET	PERCENT
1. slobodný/á	225	22,3
2. žijem s partnerkou/ partnerom	138	13,7
3. ženatý/vydatá	516	51,2
4. rozvedený/rozvedená a v súčasnosti nežije s inou partnerkou/iným partnerom	60	6,0
5. vdovec/vdova	69	6,8
SPOLU	1008	100



TABUĽKA 8

Zloženie súboru podľa rodinného stavu respondenta

PRÍJEM DOMÁCNOSTI	POČET	PERCENT
do 500 €	58	5.8
501—700 €	105	10.4
701—1000 €	208	20.6
1001—1500 €	309	30.7
1501—2000 €	185	18.4
viac ako 2000 €	85	8.4
nevie/neodpovedal	58	5.8
SPOLU	1008	100

TABUĽKA 9 Zloženie súboru podľa čistého mesačného príjmu domácnosti respondenta

Príjem domácnosti je faktor, ktorý môže mať vplyv na mnohé aktivity jej členov, ako aj na ich postoje a reakcie v rôznych situáciách. Ukazovateľ mesačného príjmu domácnosti však nevyjadri napríklad to, koľko ľudí sa delí o tento príjem, aké sú výdavky domácnosti a ani regionálne rozdiely v cene tovaru a služieb. Preto sme sa rozhodli okrem tohto ukazovateľa zahrnúť do dotazníka aj

	POČET	PERCENT
1. so súčasným príjmom sa žije pohodlne	98	9,7
2. so súčasným príjmom sa dá vyjsť	499	49,5
3. so súčasným príjmom sa vychádza ťažko	312	31,0
4. so súčasným príjmom sa vychádza veľmi ťažko	77	7,6
5. nevie	22	2,2
SPOLU	1008	100



TABUĽKA 10

Hodnotenie príjmu domácnosti respondentom

otázku týkajúcu sa subjektívneho posudzovania finančnej situácie domácnosti. Z výsledkov vyplýva, že hoci tieto dva ukazovatele spolu korelujú, ich vzťah je iba stredne významný ($\tau_{b} = 0.459$), čo znamená, že má zmysel rozlišovať objektívny a subjektívny ukazovateľ finančnej situácie.

Hodnotová orientácia

Hodnoty a hodnotová orientácia zohrávajú dôležitú úlohu v našich každodenných životoch, usmerňujú naše správanie, ovplyvňujú naše rozhodovanie. Sú významným zdrojom motivácie a formujú ciele, ktoré sa snažíme dosiahnuť. Hodnoty však tvoria nielen našu individuálnu osobnosť, ale spolu s normami a inými hmotnými a nehmotnými statkami tvoria aj väčší celok, kultúru. Hodnoty a normy sa líšia tým, že kým hodnoty sú abstraktné ideály, normy predstavujú konkrétne „príkazy“ a „zákazy“ spoločenského života. Niektoré hodnoty môžeme považovať za univerzálne, napríklad jednou zo zásadných hodnôt západných spoločností je monogamia (GIDDENS, 1999). Lenže nie všetky hodnoty sú tak široko uznávané. Ľudia sa napríklad líšia v tom, akú dôležitosť pripisujú práci, pomoci iným alebo slobode rozhodovania v niektorých situáciách. Skúmanie kultúry nemôže byť úplné bez skúmania hodnôt, spôsob ich skúmania

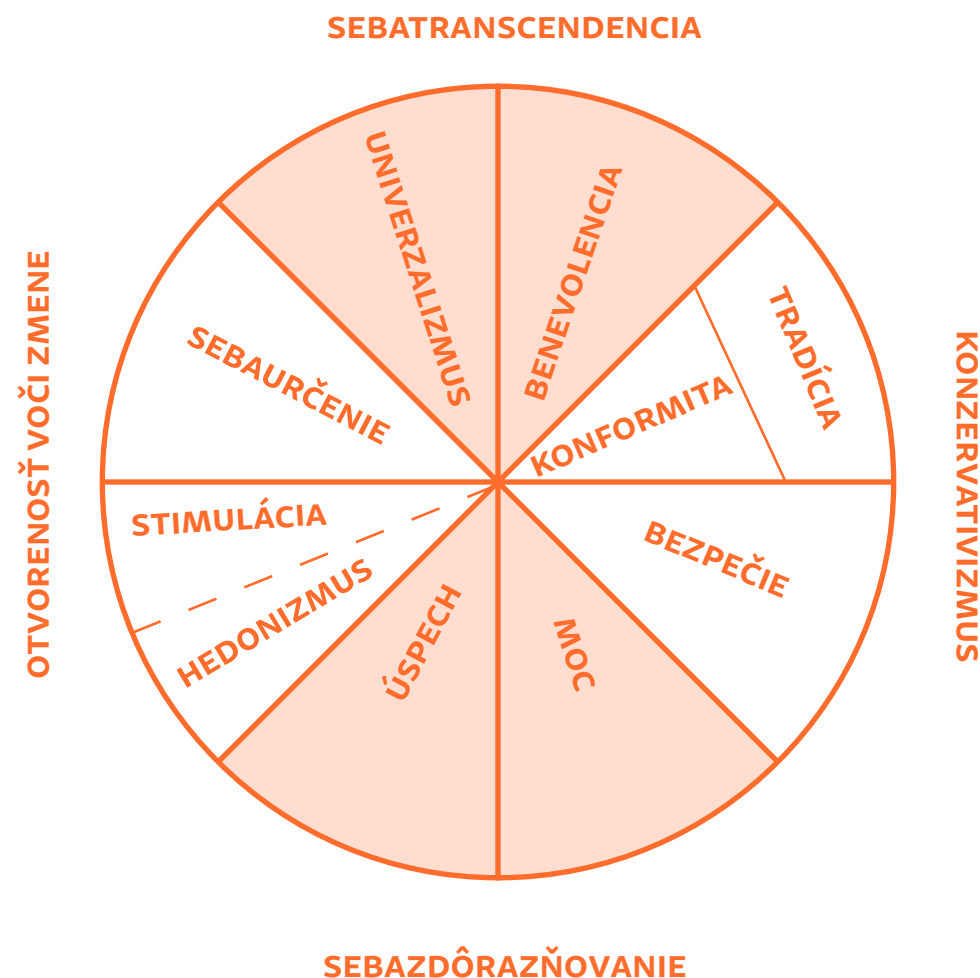
však môže byť rôzny. Počas histórie filozofického, psychologického a sociologického myslenia vzniklo mnoho spôsobov, pomocou ktorých sa hodnoty môžu skúmať. V našom výskume sme aplikovali hodnotovú škálu vytvorenú psychológom Slalomom Schwartzom, ktorej rôzne verzie sa používajú aj v niektorých medzinárodných výskumoch (pozri napríklad Európsku sociálnu sondu). Tento nástroj pozostáva zo sady 21 výrokov, opisov osobnostných charakteristík, pričom respondenti majú pomocou 6-stupňovej škály určiť pre každý jeden opis, do akej miery sa na nich podobá. Týchto 21 výrokov je zamienených na 10 základných hodnôt, ktoré spolu tvoria 4 hlavné hodnotové typy: orientácia na druhých (v ang. self-transcendence), konzervativizmus, sebaapresadzovanie (v ang. self-enhancement) a otvorenosť voči zmenám.

Ako píše Schwartz (2003): „Keď uvažujeme o našich hodnotách, uvažujeme o tom, čo je pre nás dôležité v našom živote. Každý z nás vyznáva množstvo hodnôt (napríklad úspech, bezpečnosť,

benevolentnosť) s rozličným stupňom dôležitos-
ti. Určitá hodnota môže byť veľmi dôležitá pre
jednu osobu, ale nemusí byť dôležitá pre osobu
druhú.“ To, čo odlišuje jednu hodnotu od druhej,
je typ a povaha cieľa alebo podnet, ktorý hodnota
vyjadruje.

Schwartzov model hodnôt sa od iných modelov
odlišuje tým, že jednotlivé hodnoty sú znázorňo-
vané kruhovo, a nie hierarchicky. Schwartzova
teória hodnôt totiž postihuje štrukturálne aspek-
ty hodnôt a konkrétne dynamické vzťahy medzi
nimi. Snaha o naplnenie akejkoľvek hodnoty má
psychologické, praktické i sociálne konzekvencie,
ktoré môžu byť v konflikte či v súlade so snahou
o naplnenie iných hodnôt (IŠTVÁNIKOVÁ & ČIŽMÁRIK,
2007). **OBRÁZOK 1** graficky znázorňuje Schwartzov
model.

Z výsledkov výskumu vyplýva, že najzastúpe-
nejší tábor podľa hodnotovej orientácie tvoria
na Slovensku konzervatívci. Za konzervatívnych
alebo skôr konzervatívnych môžeme označiť
takmer dve tretiny respondentov, pričom najdo-



OBRÁZOK 1 Schwartzov model hodnôt

minantnejšími zložkami konzervatívnej hodnotovej orientácie sú bezpečnosť a tradície, na ktoré kladú ľudia najväčší dôraz. Ako nemenej dôležité sa ukazujú hodnoty vypovedajúce o dôležitosti univerzalizmu, teda rovnakého prístupu k ľuďom a benevolentnosti, ktoré Schwartz nazval spoločne ako „orientácia na druhých“. Tieto hodnoty sú dôležité taktiež približne dvom tretinám respondentov.

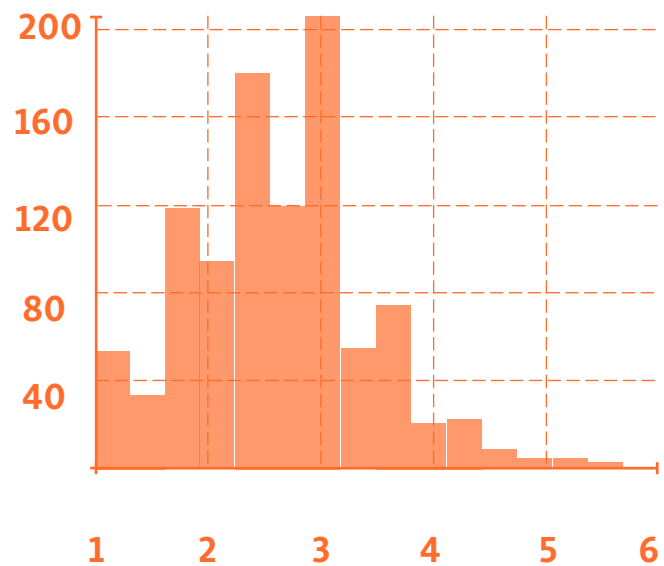
Schwartzov kruhový diagram nesie v sebe predpoklad, že hodnoty, ktoré stoja oproti sebe v diagrame, sú naozaj protikladné (SCHWARTZ, 2003). Ukazuje sa však, že to v slovenskej spoločnosti neplatí.

Z jednotlivých histogramov, znázorňujúcich rozloženie odpovedí na škále 1 až 6 (kde 1 znamená úplné stotožnenie s danými hodnotami a 6 úplné nestotožnenie), vyplýva napríklad, že tretina respondentov sa vedela úplne alebo skôr stotožniť s hodnotami vypovedajúcimi o dôležitosti otvorenosti voči zmenám a ďalšia polovica sa s nimi stotožnila stredne. Sú to hodnoty, kto-

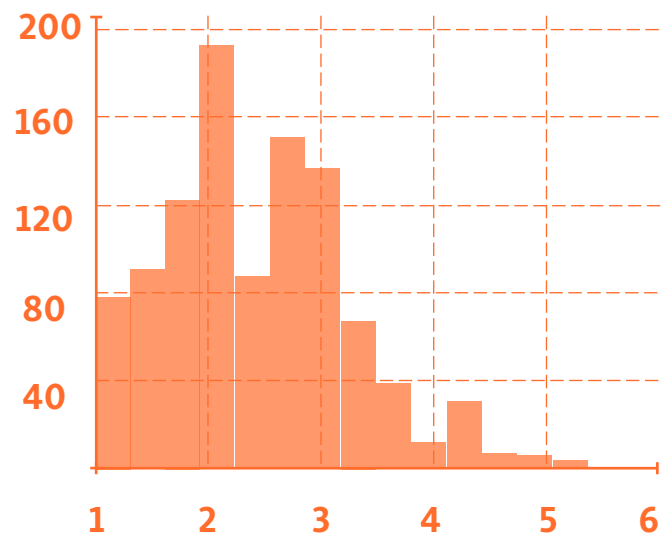
ré stoja podľa Schwarza v protiklade s konzervatívnymi hodnotami, v slovenskej spoločnosti sú však veľmi mierne pozitívne korelované ($\tau_b = 0.131$). V prípade dôležitosti sebakresadzovania sa odpovede taktisto koncentrujú okolo strednej škály. Tu tiež platí, že tieto hodnoty stoja podľa Schwartzovho grafu v protiklade s orientáciou na iných, u nás sú však taktiež pozitívne korelované ($\tau_b = 0.268$).

Napriek tomu môžeme povedať, že dominantnými sú na Slovensku konzervativizmus a orientácia na druhých. Tieto hodnoty sú najsilnejšie zastúpené medzi ženami, staršími vekovými kategóriami, ako aj medzi silne veriacimi. Naopak, sebakresadzovanie a otvorenosť voči zmenám charakterizujú skôr mužov a mladšie generácie.

ORIENTÁCIA NA DRUHÝCH

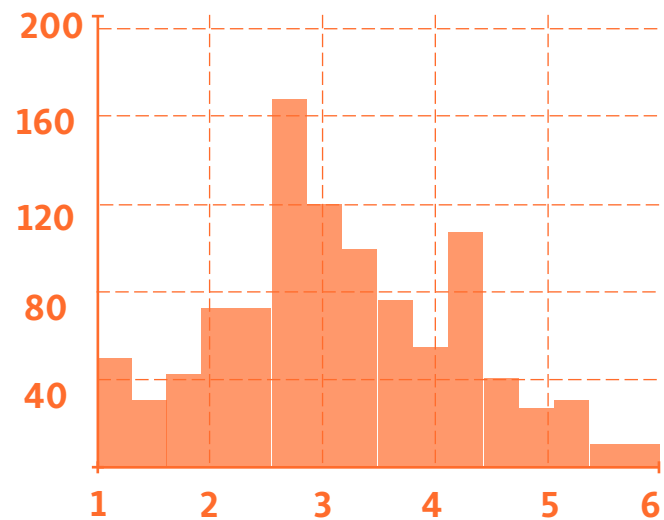


KONZERVATIVIZMUS

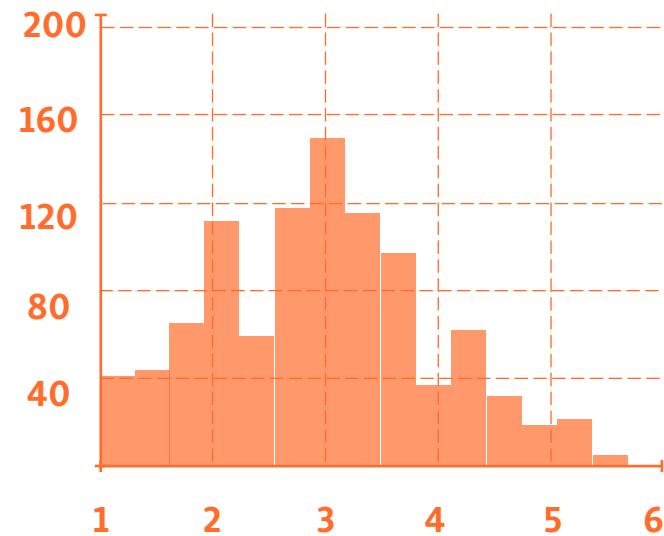


GRAF 1 Rozloženie hodnotových orientácií

SEBAPRESADZOVANIE

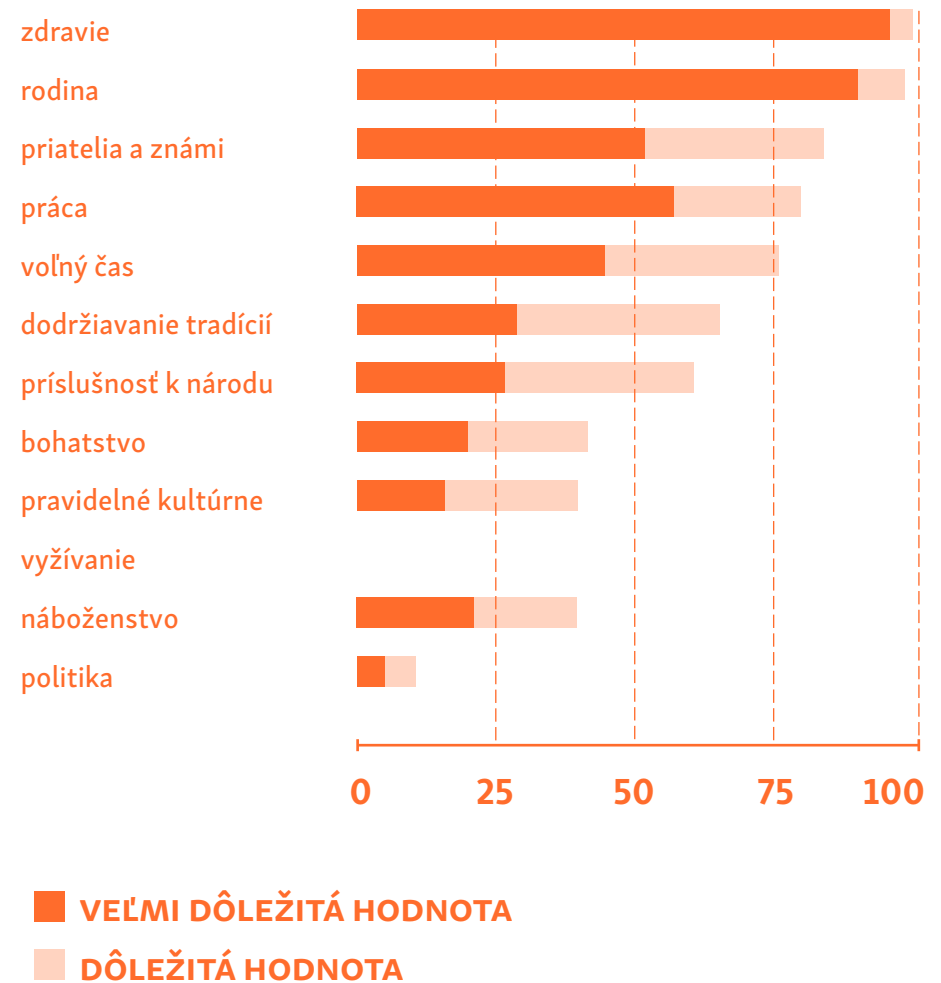


OTVORENOSŤ VOČI ZMENÁM



Konzervatívna hodnotová orientácia sa odzrkadľuje aj pri posudzovaní dôležitosti konkrétnych oblastí života. Po zdraví pripisujú respondenti najväčšiu dôležitosť rodine a priateľom, ale väčšina respondentov považuje za dôležité aj dodržiavanie tradícií a príslušnosť k národu. Tradície a národ sú dokonca najsilnejšie pozitívne korelované, je medzi nimi najsilnejší vzťah ($\tau_b=0.572$). Práca a voľný čas majú tiež silnú pozíciu, tri štvrtiny respondentov ich považujú za dôležitú. Náboženstvo je osobitnou témou. Napriek tomu, že 80% ľudí sa hlási k nejakej cirkvi, z ktorých 80% sa považuje za veriaceho človeka, náboženstvo považuje za dôležitú hodnotou iba tretina respondentov – najmä hlboko veriaci starší respondenti.

DÔLEŽITOSŤ HODNÔT



GRAF 2 Rozloženie hodnotových orientácií

Kolektívna pamäť

Spoločné hodnoty a normy sú silnou formujúcou silou spoločenstva, avšak k pocitu spolupatričnosti prispievajú aj mnohé iné faktory. Jedným z nich je kolektívna pamäť. Pojem kolektívnej pamäti zaviedol filozof a sociológ Maurice Halbwachs a definoval ho ako pamäť skupiny, ktorá existuje mimo členov skupiny, ale zároveň má silný vplyv na ich vnímanie minulosti. Členstvo v spoločenstve a jeho kolektívna pamäť určujú, ktorým udalostiam prisudzuje jednotlivec dôležitosť a ktorým nie. Predložila mu návod na to, ako má hodnotiť také udalosti, ktoré on sám ani nezažil (HALBWACHS, 1992). Kolektívna pamäť v sebe zahŕňa obdobia, udalosti a osobnosti z histórie spoločenstva, ako aj symboly, ktoré spoločenstvo uznáva. Interpretácia symbolov totiž tiež nie je automatická alebo inštinktívna, ale odvíja sa od kolektívnej pamäti spoločenstva. Skúmanie kolektívnej pamäti spoločenstva je dôležitým prvkom skúmania jeho identity. Túto di-

menziu sme skúmali cez posudzovanie historických období, udalostí a osobností a cez uznávané kolektívne symboly.

Spoločná história sa často uvádza ako jeden z identifikačných znakov národa, ako faktor, ktorý hrá dôležitú úlohu pri formovaní národnej identity. Z toho dôvodu mnohé historické udalosti a osobnosti nevnímajú členovia rôznych národnostných skupín rovnako. Platí to aj pre našu výskumnú vzorku, ktorú sme sa pri analyzovaní otázok o kolektívnej pamäti rozhodli rozdeliť na osoby hlásiace sa k slovenskej národnosti a na osoby hlásiace sa k maďarskej národnosti. Vo vzorke boli zastúpené aj iné národnostné menšiny, avšak pre ich malý počet sme sa rozhodli nezaradiť ich do tejto analýzy.

Respondentov výskumu sme požiadali vybrať si zo zoznamu 14 osobností a 23 udalostí tie, ktoré vnímajú najpozitívnejšie, a tri, voči ktorým majú najviac výhrad. Analýza dát ukázala opodstatnenosť rozdelenia vzorky na príslušníkov slovenskej a maďarskej národnosti. Najuznávanejšie

historické osobnosti pre Slovákov sú podľa výsledkov výskumu Ľudovít Štúr, Alexander Dubček a Milan R. Štefánik, ktorých si vybrala viac ako tretina opýtaných. Na prvé tri miesta zaradili maďarskí respondenti tie osobnosti zo zoznamu, ktoré sú v prvom rade späté s maďarskou históriou – Sándora Petőfiho, Lajosa Kossutha a Máriu Teréziu. Po nich však nasledujú podobne ako v prípade Slovákov Dubček, Štúr a Štefánik. Maďari a Slováci sa však najviac zhodli na Márii Terézii, ktorá patrí medzi najuznávanejšie historické osobnosti bez ohľadu na národnosť opýtaných.

Podľa výsledkov výskumu respondenti majú najviac výhrad voči Vladimírovi Mečiarovi a Jozefovi Tisovi, aj keď Tisa hodnotí negatívne viac Maďarov ako Slovákov. Necelých 15 % respondentov slovenskej národnosti hodnotí negatívne aj Václava Havla, ktorý sa tak stal treťou najnegatívnejšie hodnotenou osobnosťou. Negatívne ho hodnotilo iba 5 % Maďarov, ktorí podobne ako Slováci hodnotia negatívne najmä Mečia-

ra a Tisa, avšak na rozdiel od Slovákov aj Edvarda Beneša. Práve v prípade Edvarda Beneša sa najviac ukazuje rozdielna historická pamäť dvoch vedľa seba existujúcich spoločenstiev – kým totiž pre mnohých Slovákov je osoba Edvarda Beneša skôr neutrálna, pre Maďarov sa jeho meno spája s tzv. Benešovými dekrétmi z roku 1946, ktoré okrem iného pripisujú kolektívnu vinu Maďarom a Nemcom žijúcim na území Československa a tieto spoločenstvá ich vnímajú ako historickú krivdu. Toto rozdielne vnímanie odzrkadľujú aj dáta, z ktorých vyplýva, že kým Beneša vníma negatívne necelých 12 % Slovákov, z Maďarov má voči nemu výhrady až každý tretí respondent.

Rozdiely takéhoto druhu sa však ukazujú nielen medzi jednotlivými národnosťami, ale aj v rámci týchto skupín. Niektoré osobnosti sa totiž javia ako rozporuplné, ako napríklad Václav Havel, ktorého 10,6 % Slovákov zaradilo medzi pozitívne a 14,4 % medzi negatívne osobnosti. Podobne je to aj u Maďarov, ktorých 6,5 % zaradilo Václava Havla medzi najuznávanejšie osobnosti a 5,4 % medzi tie, voči ktorým majú najviac vý-

hrad. Medzi respondentmi maďarskej národnosti nie je zhoda ani v názoroch na Tomáša Garrigua Masaryka – rovnako 6,5 % Maďarov ho označilo za pozitívnu aj za negatívnu osobnosť.

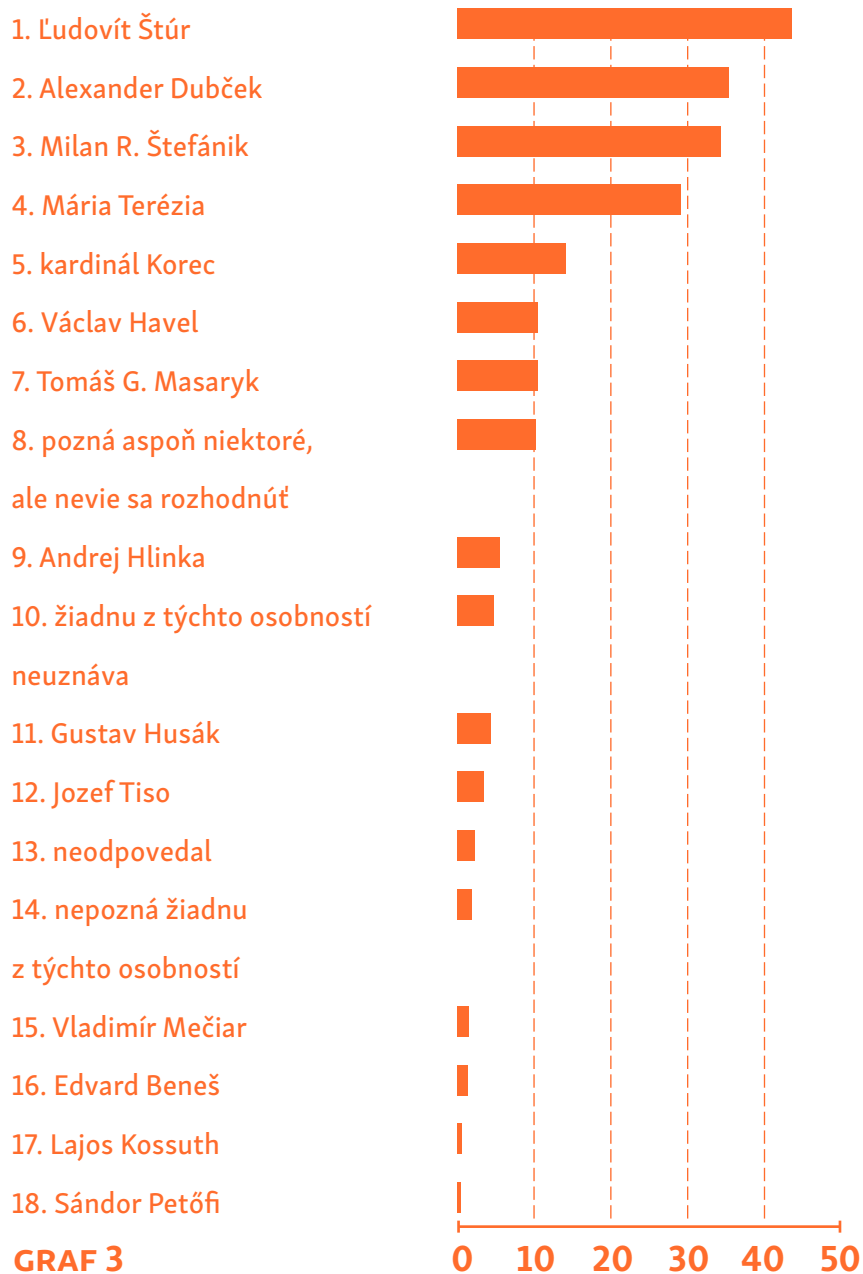
Okrem historických osobností sme požiadali respondentov posúdiť aj niekoľko historických udalostí. Zo zoznamu 23 položiek mali označiť maximálne päť takých, ktoré považujú za najpozitívnejšie, a päť takých, ktoré považujú za najnegatívnejšie. Podobne ako pri predchádzajúcej otázke, aj tu sme zahrnuli do analýzy iba respondentov slovenskej a maďarskej národnosti. Výsledky výskumu poukazujú na to, že najpozitívnejšie hodnotené udalosti sú vznik samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993, Slovenské národné povstanie, revolúcia v roku 1989 a vstup do EÚ. Tieto udalosti pozitívne vnímajú tak respondenti slovenskej, ako aj maďarskej národnosti. Na vznik Československa v roku 1918 však už spomínajú Slováci a Maďari inak – túto udalosť hodnotí pozitívne každý piaty Slovák, pre mnohých Maďarov sa však môže spájať s nepriateľ-

skou národnostnou politikou tohto štátu a pozitívne ju hodnotí iba 7,6 % Maďarov.

V otázke najnegatívnejšie vnímaných udalostí stoja na čele transporty Židov a Rómov do koncentračných táborov, obsadenie Československa vojskami Varšavskej zmluvy v roku 1968 a arizácia židovského majetku za vojnového slovenského štátu. S negatívnym dosahom týchto udalostí súhlasia obe skúmané národnosti, avšak Maďarov najviac spája negatívne vnímanie postihu maďarskej národnostnej menšiny po 2. svetovej vojne, ako aj Trianonskej zmluvy.

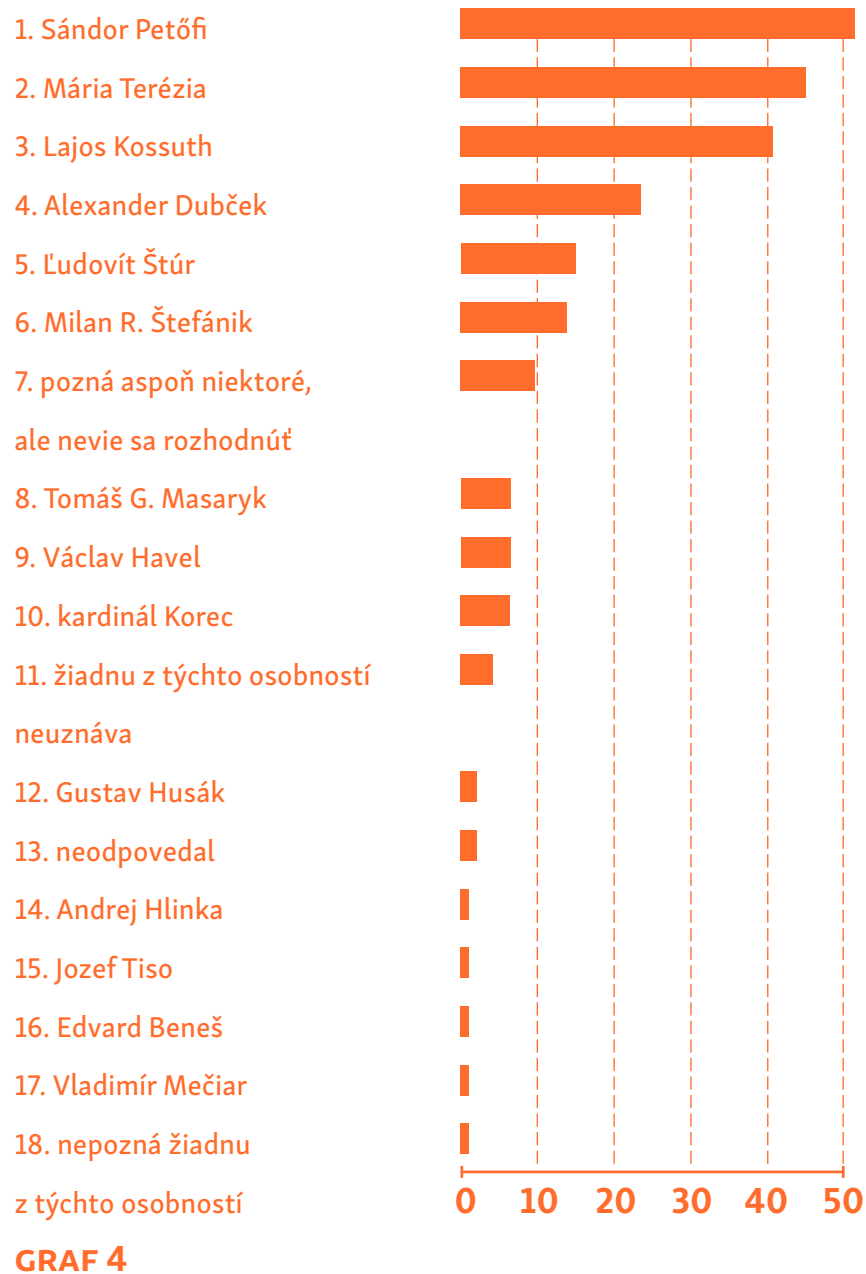
Z hodnotenia určitých historických udalostí a osobností vidno, že mnohé z nich sú dodnes dôležitými formujúcimi silami identity spoločnosti. Ich vnímanie sa prenáša z generácie na generáciu a tvorí pevnú súčasť spoločného príbehu, spoločnej kultúry. Z nášho výskumu môžeme skonštatovať aj to, že často udalosti, ktoré sú vnímané ako historické krivdy, vedia v súčasnosti najviac spojiť členov spoločenstva a zohrávajú dôležitú úlohu pri rozprávaní ich spoločného príbehu.

NAJUZNÁVANEJŠIE HISTORICKÉ OSOBNOSTI – SLOVÁCI



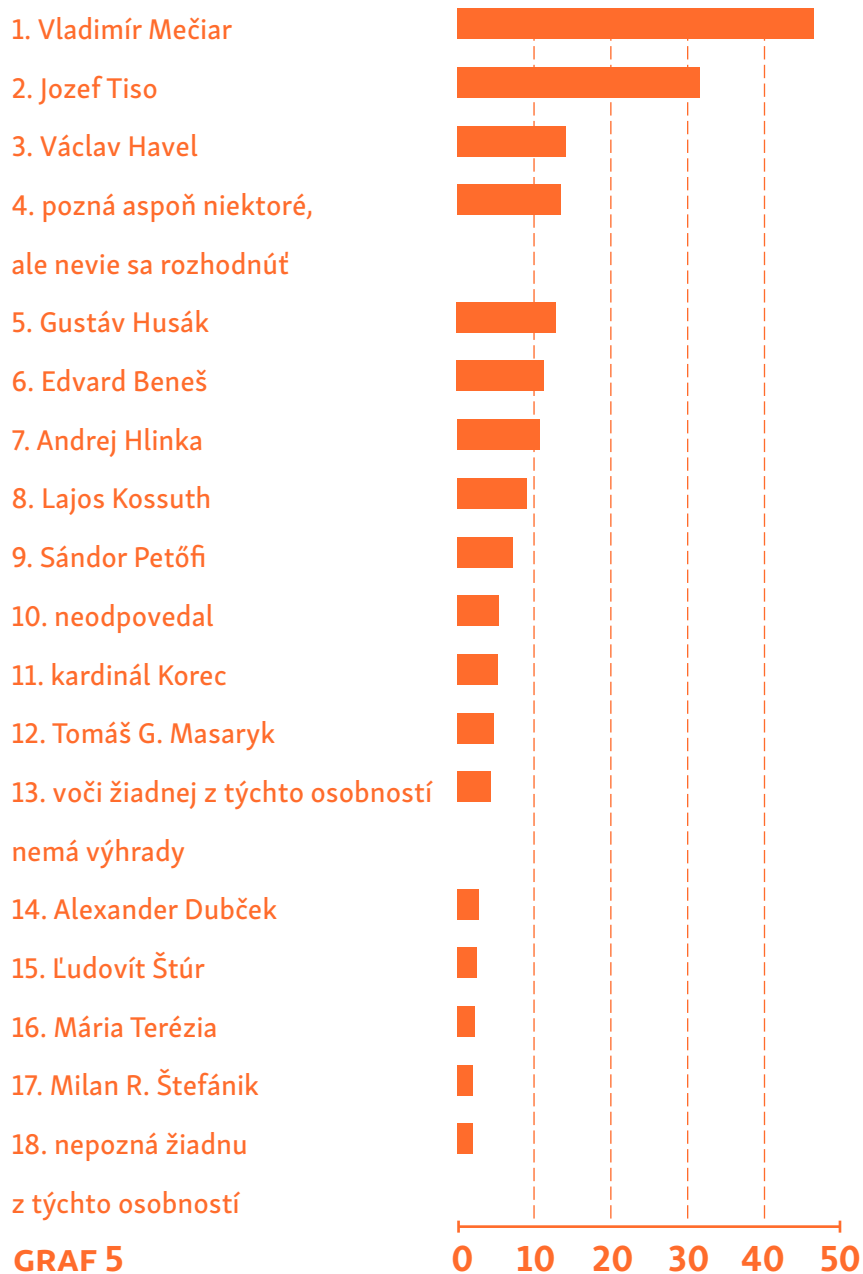
GRAF 3

NAJUZNÁVANEJŠIE HISTORICKÉ OSOBNOSTI – MAĎARI

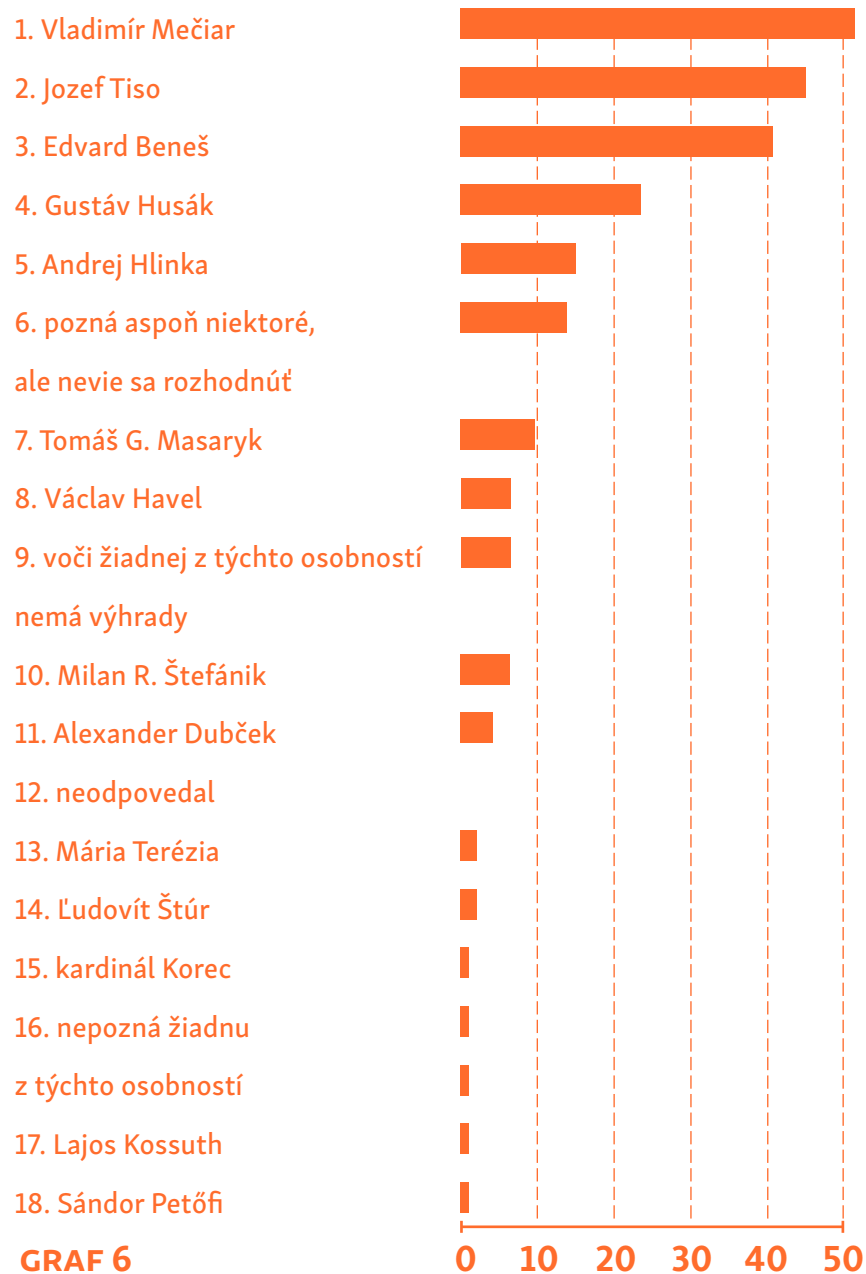


GRAF 4

NAJNEGATÍVNEJŠIE VNÍMANÉ OSOBNOSTI – SLOVÁCI



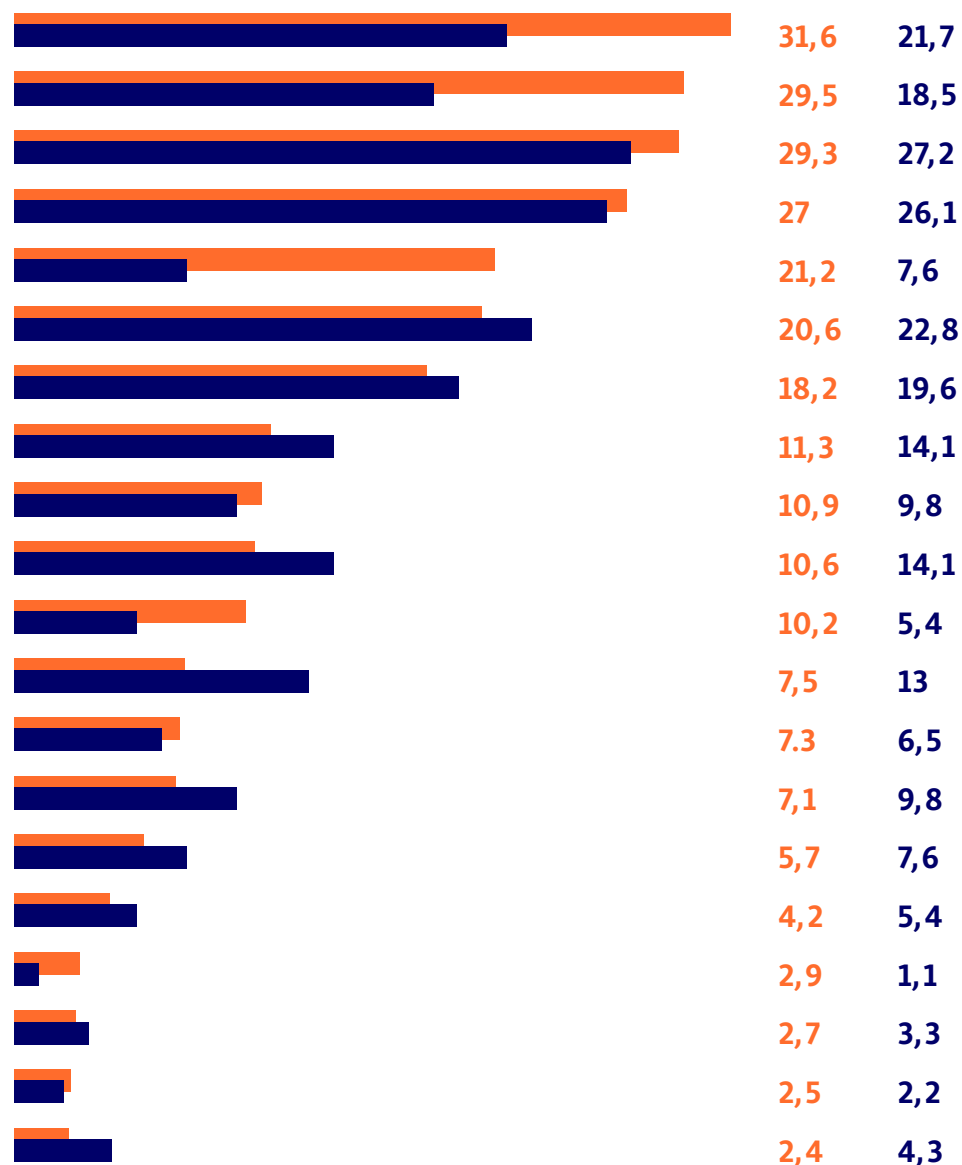
NAJNEGATÍVNEJŠIE VNÍMANÉ OSOBNOSTI – MAĎARI



NAJPOZITÍVNEJŠIE VNÍMANÉ UDALOSTI

1. vznik samostatnej Slovenskej republiky v januári 1993
2. SNP
3. November 1989
4. vstup do EÚ
5. vznik Československa v roku 1918
6. dohoda o odsune sovietskych vojsk z Československa
7. zrušenie Mečiarových amnestií
8. pozná udalosti, ale nevie sa rozhodnúť
9. obnovenie Československa v roku 1945
10. rozpad Rakúsko-Uhorska po 1. svetovej vojne
11. vyhlásenie samostatného Slovenskej štátu na jar 1939
12. odsun Nemcov z Československa v roku 1945
13. industrializácia Slovenska v 50. rokoch
14. vstup do NATO
15. reformný (obrodny) proces v prvej polovici roka 1968
16. znárodnenie po februári 1948
17. žiadna z nich
18. nevie
19. postih Maďarov zo Slovenska po 2. svetovej vojne
20. Trianonská zmluva

GRAF 7



■ SLOVÁCI ■ MAĎARI

44 KULTÚRA A HODNOTOVÁ ORIENTÁCIA OBYVATEĽOV SR

21. autonómia Slovenska v rámci Československa
(jeseň 1938)

22. normalizácia po roku 1969

23. transporty Židov a Rómov zo Slovenska
do koncentračných táborov

24. arizácia židovského majetku za vojnového slovenského štátu

25. vyhánanie Čechov zo Slovenska na jeseň 1938

26. žiadnu z týchto udalostí nepozná

27. obsadenie Československa vojskami Varšavskej zmluvy v auguste
1968

KOLEKTÍVNA PAMÄŤ

45



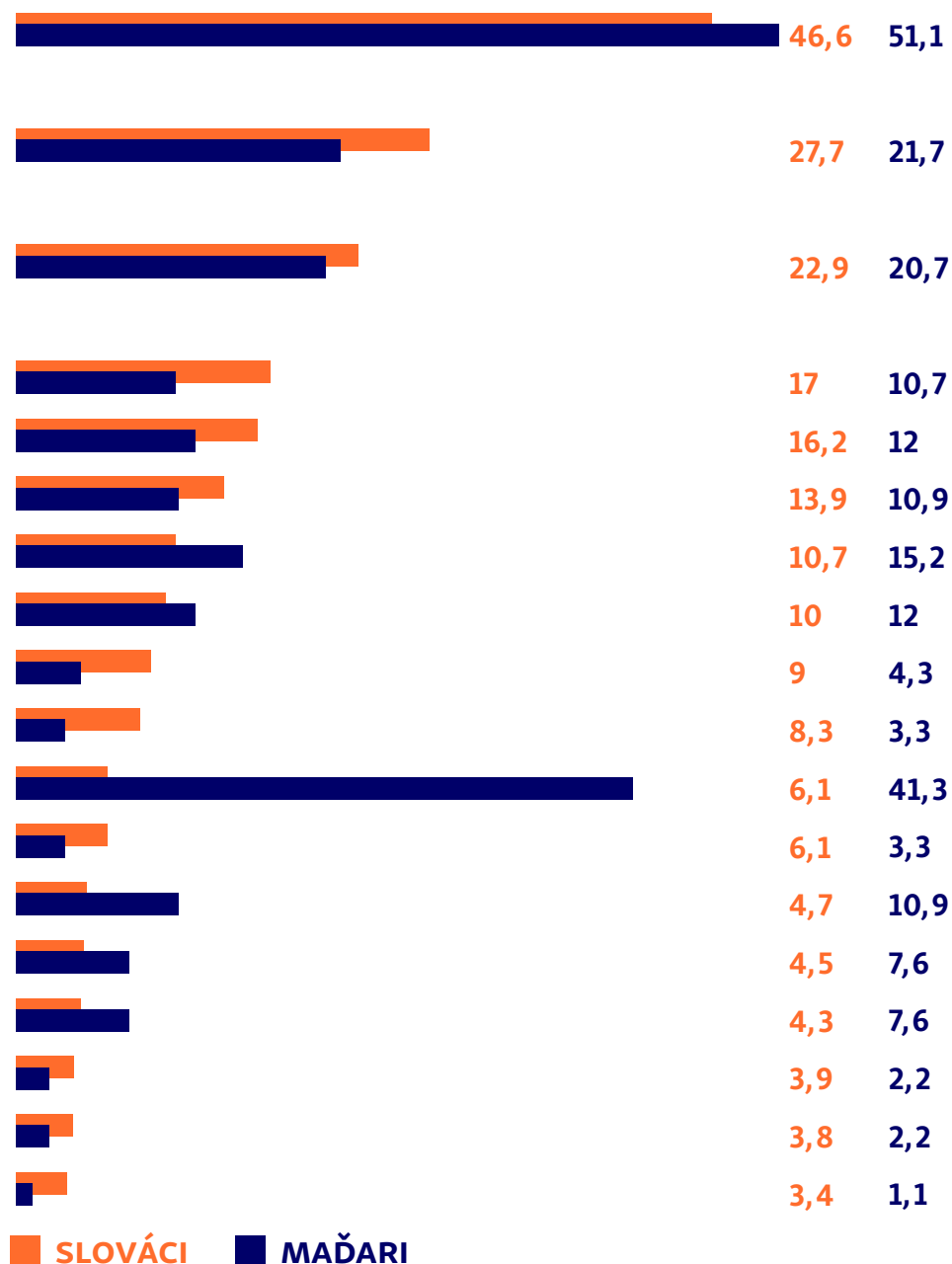
GRAF 7

■ SLOVÁCI ■ MAĎARI

NAJNEGATÍVNEJŠIE VNÍMANÉ UDALOSTI

1. transporty Židov a Rómov zo Slovenska do koncentračných táborov
2. obsadenie Československa vojskami Varšavskej zmluvy v auguste 1968
3. arizácia židovského majetku za vojnového slovenského štátu
4. znárodnenie po februári 1948
5. vyhánanie Čechov zo Slovenska na jeseň 1938
6. pozná udalosti, ale nevie sa rozhodnúť
7. vstup do EÚ
8. vstup do NATO
9. November 1989
10. normalizácia po roku 1969
11. postih Maďarov zo Slovenska po 2. svetovej vojne
12. zrušenie Mečiarových amnestií
13. odsun Nemcov z Československa v roku 1945
14. vyhlásenie samostatnej Slovenskeho štátu na jar 1939
15. vznik samostatnej Slovenskej republiky v januári 1993
16. industrializácia Slovenska v 50. rokoch
17. nevie
18. reformný (obrodný) proces v prvej polovici roka 1968

GRAF 8



48 KULTÚRA A HODNOTOVÁ ORIENTÁCIA OBYVATEĽOV SR

19. rozpad Rakúsko-Uhorska po 1. svetovej vojne

20. autonómia Slovenska

v rámci Československa (jeseň 1938)

21. Trianonská zmluva

22. žiadna z nich

23. SNP

24. obnovenie Československa v roku 1945

25. dohoda o odsune sovietskych vojsk
z Československa

26. vznik Československa v roku 1918

27. žiadnu z týchto udalostí nepozná

KOLEKTÍVNA PAMÄŤ

49

3,3

6,5

3,2

5,4

3

27,2

2,4

0

2,1

2,2

1,7

4,3

1,7

0

1,2

4,3

0,9

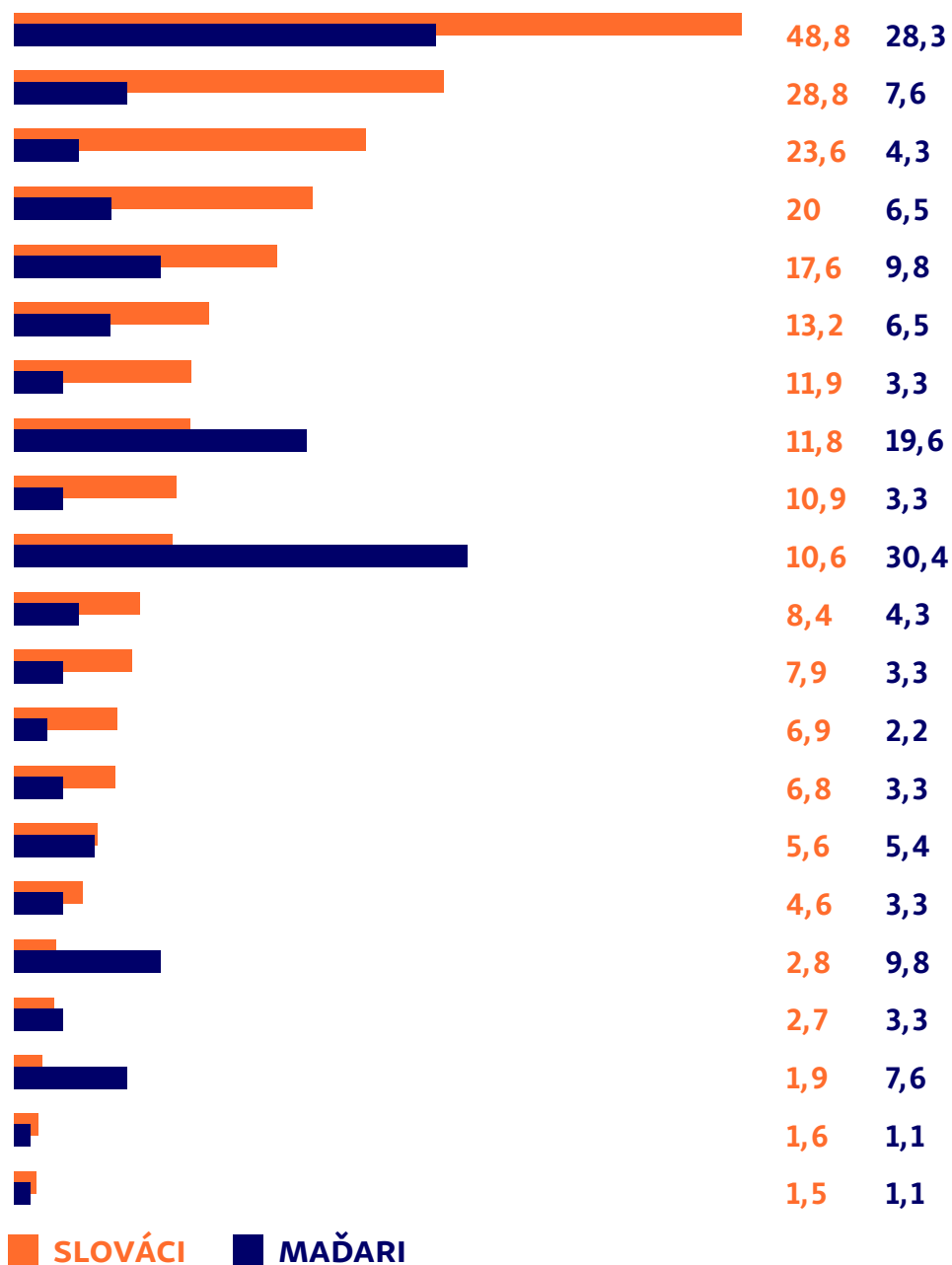
3,3

GRAF 8

■ SLOVÁCI ■ MAĎARI

NAJUZNÁVANEJŠIE SYMBOLY

1. Tatry
2. Bratislavský hrad
3. vlajka Slovenska
4. Kriváň
5. kresťanský kríž
6. slovenský dvojkríž
7. Matica slovenská
8. Dóm sv. Alžbety
9. Devín
10. Dunaj
11. Pamätník SNP v Banskej Bystrici
12. Jánošíkova izba v Terchovej
13. Štefánikova mohyla na Bradle
14. pamätníky sv. Cyrila a sv. Metoda
15. Slavín
16. Váh
17. Gabčíkovo
18. nevie
19. žiadny z nich
20. vlajka Európskej únie
21. kosák a kladivo



52 KULTÚRA A HODNOTOVÁ ORIENTÁCIA OBYVATEĽOV SR

- 22. pamätné tabule obetí zabitých v auguste 1968
- 23. pamätná tabuľa Jozefa Tisa
v Bánovciach nad Bebravou
- 24. Csemadok
- 25. rómska vlajka
- 26. Most Márie Valérie v Štúrove
- 27. pamätníky Sándorovi Petőfimu
- 28. turul
- 29. vlajka Maďarska

GRAF 9

Mnohé historické osobnosti a udalosti dnes už majú iba symbolický význam, pripomínajú určité obdobia, slávne chvíle, avšak už nemajú vplyv na každodenné dianie. Zdieľanie symbolických významov však má veľkú formujúcu silu, vytvára pocit spolupatričnosti. V našom dotazníku sme sa zamerali okrem skúmania významov, ktoré sa spájajú s osobnosťami a udalosťami histórie, aj na ďalšie spoločne zdieľané symboly.

U respondentov slovenskej národnosti dominujú medzi najuznávanejšími symbolmi jednoznač-

KOLEKTÍVNA PAMÄŤ

53



■ SLOVÁCI ■ MAĎARI

ne Tatry, ktoré označila až polovica respondentov. Po Tatrách nasleduje Bratislavský hrad a vlajka Slovenska, ktoré zaradila medzi najuznávanejšie symboly približne štvrtina respondentov. Tatry uznáva ako symbol aj veľký počet Maďarov (28,3 %), sú po Dunaji (30,4 %) druhé v poradí a zároveň sú symbolom, ktorý najviac spája tieto dve národnosti. Vidíme teda aj v tejto otázke, že symboly sú dôležitou súčasťou kolektívnej pamäti, môžu spájať, ale aj rozdeľovať, avšak oba procesy tvoria spoločnú identitu.

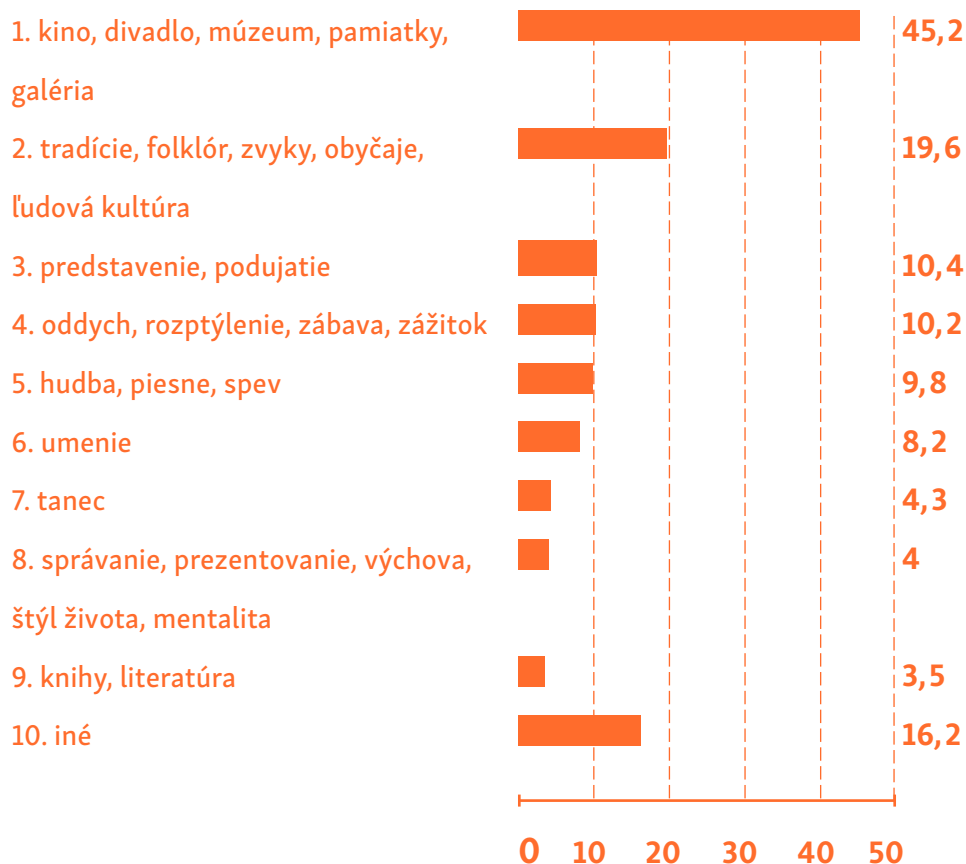
Význam kultúry a kultúrne vyžitie

Kultúra v spoločenských vedách má veľmi širokú definíciu: definuje sa ako súbor hodnôt, noriem, vier a praktík, ktoré zdieľajú spoločenské skupiny alebo spoločnosti. Delí sa na hmotnú a nehmotnú kultúru – pod hmotnou kultúrou chápeme rôzne artefakty a objekty, ktoré tvoria majetok spoločnosti, a pod nehmotnou kultúrou spôsob myslenia, postoje a presvedčenia spoločnosti. Hmotné a nehmotné aspekty kultúry sú navzájom spojené – fyzické objekty často symbolizujú kultúrne predstavy.

Pojem kultúry chápeme aj my v tomto výskume veľmi široko, chápeme pod ním napríklad spoločne zdieľané symboly, predstavy, hodnoty, vnímanie hraníc medzi „my“ a „oni“ a mnoho ďalších javov. Pojem kultúra je nielen súčasťou terminológie spoločenských vied, ale používa sa aj v bežnej reči – dennodenne v rôznych súvislostiach a situáciách. Nestačia preto expertné definície, ale je dôležité objasniť, čo pod kultúrou chápu bežní ľudia.

Respondentom výskumu sme hneď v úvode dotazníka položili otvorenú otázku, čo im napadne, keď počujú slovo kultúra a slovenská kultúra, pomocou ktorej sme chceli zistiť spontánne asociácie s týmito pojmami. Odpovede, ktorých mohli respondenti uviesť aj viac, sú veľmi rôznorodé, najmä v prípade slovenskej kultúry. Pri definovaní kultúry vo všeobecnosti prevažujú definície cez rôzne umelecké žánre, kultúrne podujatia či inštitúcie ako kino, divadlo, galéria. Tieto definície sme spojili do jednej kategórie, lebo vypovedajú o tom istom – o identifikovaní kultúry s umením, a aj v rámci neho s performatívnym a vizuálnym umením. Takúto definíciu uvidelo až 45 % opýtaných. Medzi odpoveďami sa takisto často objavujú odkazy na tradičnú kultúru – odpovede ako tradície, zvyky, obyčaje, folklór, ľudové umenie predstavujú až 20 % odpovedí. Každý desiaty respondent si asociuje kultúru s oddychom, zábavou a rozptýlením a pre ďalších 10 % kultúra znamená v prvom rade hudbu a spev.

DEFINOVANIE POJMU KULTÚRA



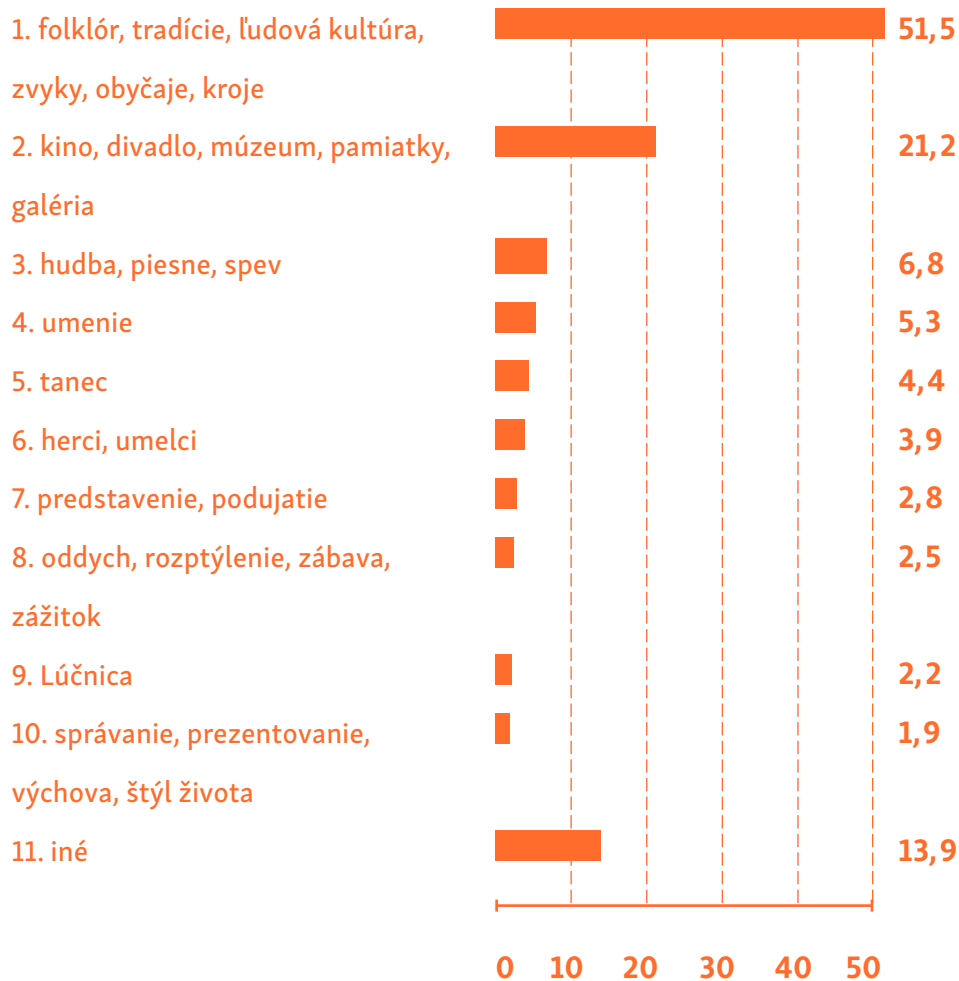
GRAF 10

V prípade definície slovenskej kultúry sa taktiež často vyskytovala asociácia s umeleckými žánrami, respektíve podujatiami, ktoré označil každý piaty respondent. Odkaz na tradičnú ľudovú kultúru, ako napríklad zvyky, obyčaje, folklór, kroje, ľudová hudba a tance, však uviedla až viac ako polovica respondentov.

So slovom kultúra sa teda v bežnom jazyku spájajú v prvom rade kultúrne podujatia a s nimi spojené kultúrne zážitky. Ak však hovoríme špecifickejšie o slovenskej kultúre, väčšina ľudí si predstaví tradičnú ľudovú kultúru. Definície, ktoré chápu kultúru širšie, napríklad ako spôsob správania alebo životný štýl, sa vyskytujú iba zriedkavo.

Napriek prevažujúcemu užšiemu chápaniu kultúry však ľudia pripisujú tejto oblasti veľkú dôležitosť a na deklaratívnej rovine prejavujú jej veľkú podporu. V priemere 80 až 90 % respondentov totiž súhlasí s dôležitosťou podpory kultúry z verejných zdrojov, jej propagovania v médiách, ako aj s dôležitosťou vedenia detí ku kultúre v rodine a v škole. Tradičná kultúra však

DEFINOVANIE POJMU SLOVENSKÁ KULTÚRA



GRAF 11

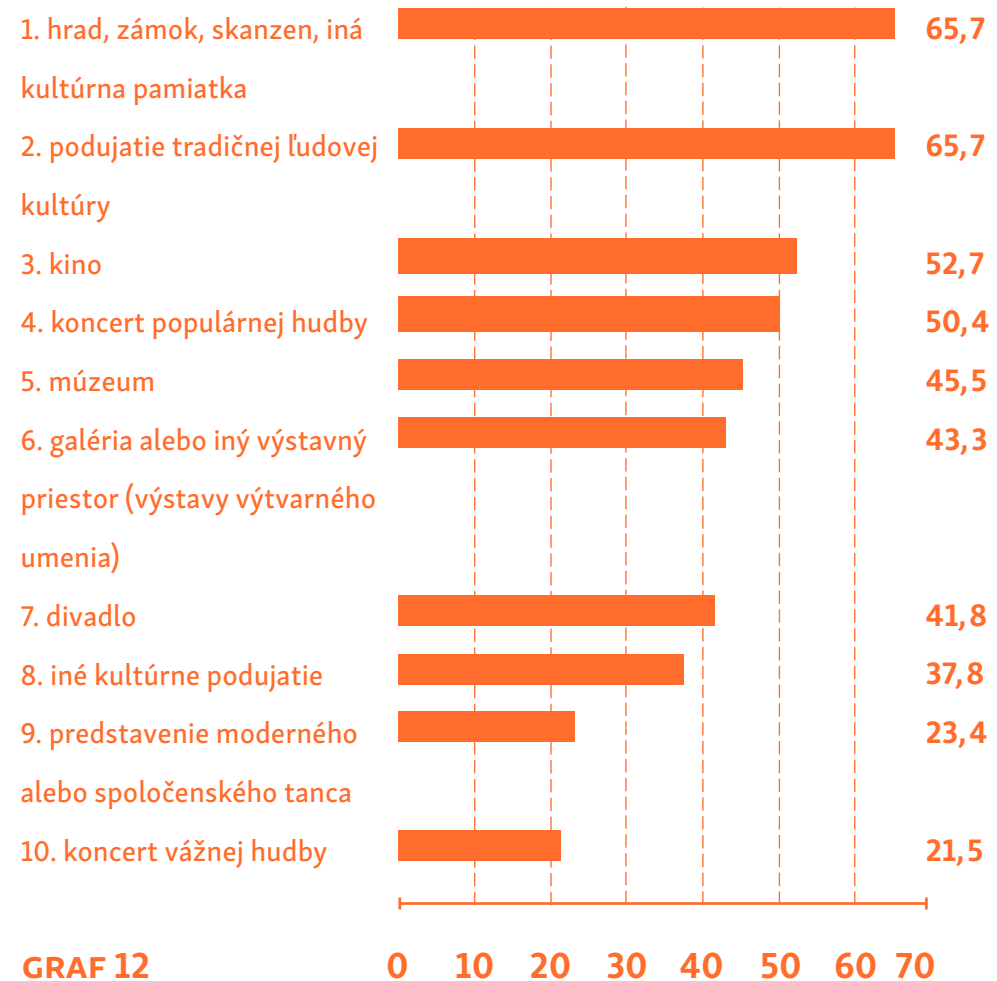
má viac zástancov ako moderná – kým napríklad 90 % opýtaných si myslí, že je dôležité, aby škola odovzdávala slovenské kultúrne tradície ďalším generáciám, podiel tých, ktorí si myslia, že deti v škole by sa mali učiť aj o súčasnom umení, je 82 %. Podobne je to aj v prípade úlohy rodiny v odovzdávaní tradícií, s čím súhlasí 89 % opýtaných, kým rodina by mala zohrávať úlohu v sprostredkovaní moderného umenia deťom iba podľa tri štvrtiny respondentov.

Medzi opýtanými takmer neboli takí, podľa ktorých kultúra, či už hovoríme o nej vo všeobecnosti, alebo špecificky o tradičnej alebo modernej kultúre, nie je vôbec dôležitá. Takmer všetci súhlasia s tým, že kultúru treba podporovať, uchovávať a odovzdávať ďalším generáciám. Jedným spôsobom je participácia alebo podpora produkcie kultúry, či už aktívnym, alebo pasívnym spôsobom. Kultúru v širšom zmysle produkujeme a reprodukuje všetci prostredníctvom svojich bežných aktivít, najčastejšie bez toho, aby sme si to uvedomovali. Užšie chápané umenie však vyžaduje

nielen tvorcov, ale aj recipientov a konzumentov. V posledných rokoch vzniklo množstvo štúdií, ktoré dokazujú, že participácia na kultúre nie je dôležitá iba sama osebe, ale má dôležitý vplyv aj na emocionálne a fyzické zdravie, sociálny kapitál, ako aj na súdržnosť miestnych komunít (pozri napríklad UNESCO: Social Participation). V rámci nášho výskumu sme sa zamerali na participáciu na kultúre prostredníctvom otázky o návšteve kultúrnych podujatí alebo inštitúcií. Z výsledkov výskumu vyplýva, že 82 % respondentov navštívilo aspoň raz nejaké kultúrne podujatie za posledných 12 mesiacov. Vo svetle týchto odpovedí môžeme predpokladať, že mnohokrát predstavy o kultúre a definovanie tohto pojmu obyvateľmi vychádza práve zo zážitku, ktoré vyvolalo nejaké kultúrne podujatie alebo sprostredkovala kultúrna inštitúcia.

V priemere každý opýtaný navštívil 5,4 rôznych druhov podujatí za sledované obdobie.

NÁVŠTEVNOSŤ KULTÚRNYCH PODUJATÍ/INŠTITÚCIÍ



■ NAVŠTÍVIL ASPOŇ RAZ ZA 12 MESIACOV

Najpopulárnejšie boli hrady, zámky a iné kultúrne pamiatky, ktoré aspoň raz navštívili dve tretiny respondentov, podobne ako aj podujatia tradičnej ľudovej kultúry, ktorých popularita od minulého roka najviac narástla (výsledky výskumu NOC z roku 2016 pozri v Mrva, M., Pietsch, D., Vojteková, 2016), a tak predbehli kino, ktoré sa tak stalo treťou najnavštevovanejšou kultúrnou inštitúciou.

Zo skúmaných oblastí kultúry boli najmenej navštevované koncerty vážnej hudby a tanečné predstavenia, ktoré navštívil každý piaty respondent. V priebehu posledných 12 mesiacov 18 % respondentov nenavštívilo ani jedno kultúrne podujatie alebo inštitúciu, pričom ich 60 % tvoria osoby staršie ako 55 rokov. Naopak, kultúrne podujatia navštevujú častejšie mladšie vekové kategórie, ženy, ľudia s vyšším vzdelaním a obyvatelia Bratislavského, Žilinského a Banskobystrického kraja. Je zaujímavé aj zistenie, že štatisticky významný vzťah sa prejavil aj medzi hodnotovou orientáciou a návštevou kultúrnych

podujatí – ukazuje sa, že ľudia, ktorí sú viac otvorení voči zmenám a kladú väčší dôraz na presadenie vlastných cieľov, navštevujú rôznorodejšie spektrum kultúrnych podujatí. Najväčšie rozdiely sa však ukazujú podľa finančnej situácie domácnosti respondenta – kým až 95 % respondentov, ktorí žijú zo svojho príjmu pohodlne, navštívilo aspoň jedno kultúrne podujatie za uplynulý rok, to isté platí iba pre 70 % respondentov, ktorí vychádzajú zo svojho príjmu ťažko.

Zaujímavá rovina skúmania je participácia na kultúre podľa vzdelania. V 60. rokoch 20. storočia totiž francúzsky sociológ Pierre Bourdieu prišiel s ideou vzťahu medzi kultúrnym kapitálom a kultúrnou participáciou a vkusom. Ľudí s vyšším kultúrnym kapitálom podľa jeho pozorovania francúzskej spoločnosti charakterizuje rafinovaný vkus a dôraz kladený na estetický zážitok. Stredná vrstva sa vyznačuje snahou napodobňovať životný štýl vyššej vrstvy a menšou autenticitou. Ľudia s nižším kapitálom sú najväčšími konzumentmi popkultúry a kladú len malý dôraz na estetickosť (BOURDIEU, 1984).

Hoci náš výskum skúmal iba kultúrnu participáciu vo všeobecnosti, z dát vyplýva, že kultúrny kapitál (meraný vzdelaním respondenta) zohráva úlohu najmä v tom, ako často jednotlivé skupiny navštevujú kultúrne podujatia, ale už menej v tom, aké podujatia si vyberú. Vo všetkých vzdelanostných skupinách totiž dominovali podujatia tradičnej ľudovej kultúry, historické pamiatky, koncerty populárnej hudby a kiná. Kým však ľudia s vysokoškolským vzdelaním navštívia v priemere 7,5 rôznych druhov podujatí, ľudia so základnoškolským vzdelaním iba 4,6 a ľudia so stredoškolským vzdelaním ešte menej – 3,8. Samozrejme, tieto výsledky prezradia len málo o vkuse, avšak naznačujú, že zásadný rozdiel nespočíva v tom, aké kultúrne podujatia jednotlivé vzdelanostné kategórie navštívia, ale v tom, či vôbec nejaké navštívia, a ak áno, ako často.

Postoj k iným kultúram

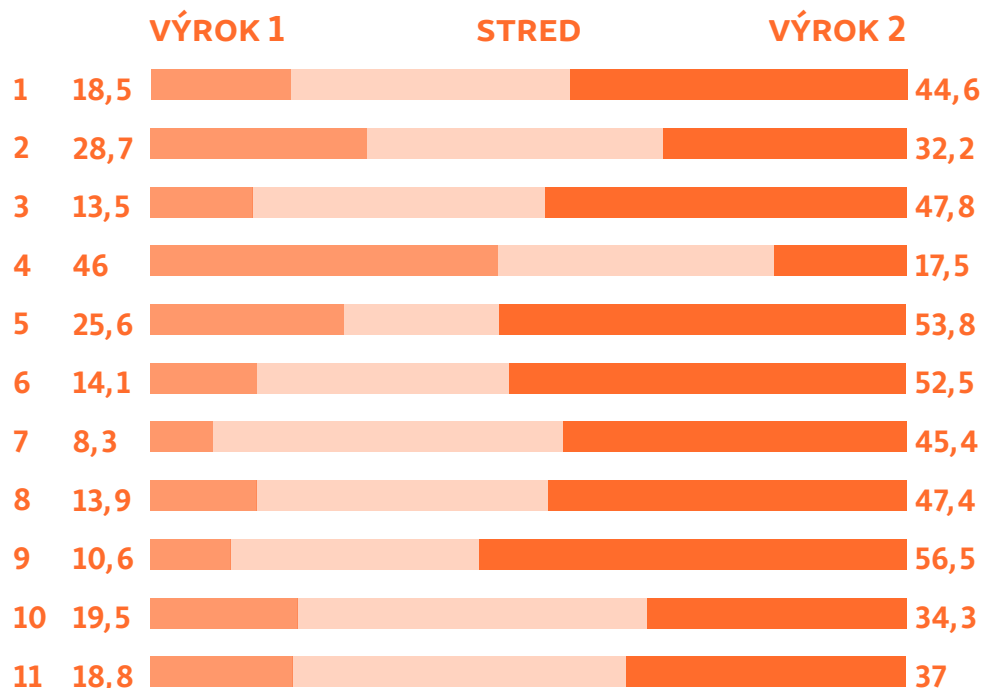
Napriek mnohým podobnostiam, ktoré ľudia zdieľajú bez ohľadu na to, z akého kultúrneho prostredia pochádzajú, pri zadefinovaní jednotlivých kultúr vnímanie rozdielov získava oveľa väčšiu pozornosť. Skrz tieto rozdiely sa formujú skupiny „my“ a „oni“ a hranice medzi nimi. Identifikácia so skupinou patrí medzi základné psychologické potreby človeka, kolektívna identita však znamená viac ako súhrn identít členov daného spoločenstva – tvoria ju hodnoty, normy, spomienky, symboly, ktoré musia byť analyzované oddelene od otázok individuálnej identifikácie. Tieto hodnoty, normy, symboly znamenajú často východisko pri posudzovaní a hodnotení iných kultúr. Niekedy však dochádza k javu, ktorý William Graham Sumner (1906) opísal ako etnocentrizmus – presvedčenie, že všetky ostatné kultúry sú horšie ako tá naša. Uznávanie kvalít vlastnej kultúry, samozrejme, prispieva k udržaniu silnej komunity a spolupatričnosti, ale

etnocentrizmus môže viesť k nedorozumeniam a konfliktom medzi kultúrami a šíreniu xenofóbnych sentimentov v spoločnosti. Protipólom etnocentrizmu je presvedčenie, že iná kultúra je nadradená tej našej – xenocentrizmus. Iným kultúram sa však môžeme snažiť porozumieť aj bez nutnosti ich porovnávania s našou kultúrou a namiesto toho, aby sme ich hodnotili z uhla pohľadu našej kultúry, môžeme ich hodnotiť podľa ich vlastných noriem a štandardov. Tento postoj k iným kultúram sa v spoločenských vedách nazýva kultúrny relativizmus.

Táto téma sa stala jednou z hlavných tém výskumu Kultúra v hodnotovom systéme obyvateľov Slovenska z toho dôvodu, že vnímanie a vymedzenie voči iným kultúram napovie veľa aj o našej vlastnej kultúre a o procesoch, ktoré v nej prebiehajú. V dotazníku skúmalo postoj k iným kultúram priamo alebo nepriamo niekoľko otázok. Niektoré boli zamerané na zistenie vzťahu k iným kultúram vo všeobecnosti, niektoré na národnostné menšiny na Slovensku a tretia skupina

otázok na prisťahovalcov. Jedna z našich hypotéz bola, že ľudia, ktorí sú alebo boli v aktívnom kontakte s inými kultúrami, majú k nim pozitívnejší postoj, preto sme do dotazníka zaradili aj otázku, ktorá zisťovala kontakty respondentov s inými kultúrami.

Na základe výsledkov výskumu môžeme povedať, že väčšinu ľudí charakterizuje neutrálny, alebo až odmietavý postoj k ľuďom z iných kultúr. Väčšina neprejavuje o ľudí z iných kultúr záujem, najradšej trávi čas medzi ľuďmi, ktorí sa od nej príliš neodlišujú, a myslí si, že etnická homogenita Slovenska by sa mala zachovať, respektíve cudzinci by sa mali asimilovať. Iba každý štvrtý respondent si myslí, že od ľudí z iných kultúr sa môže naučiť niečo, čo by sa inde nenaučil, a iba 14 % by chcelo o menšinách na Slovensku vedieť viac.



GRAF 13

VÝROK 1

1. Som rád, ak som medzi ľuďmi z odlišných kultúr. Cítim sa medzi nimi dobre.



VÝROK 2

2. Cítim sa dobre iba medzi Slovákami.

VÝROK 1

2. Nezáleží na tom, z akej kultúry ľudia pochádzajú. Ak chcú, dokážu spolu žiť rôzne kultúry.



3. Na Slovensku by mali žiť ľudia z odlišných kultúr, obohatilo by to všetkých.



4. Na to, aby sme vedeli dobre spolunažívať, musíme o sebe vedieť viac.



VÝROK 2

2. „Ľudia z odlišných kultúr sa natoľko odlišujú, že je pre nich ťažké spolunažívať.“

3. „Slovensko je krajinou Slovákov a tak by to malo ostať.“

4. Na spolužitie s inými kultúrami nie sú potrebné znalosti o nich.

VÝROK 1

5. Od ľudí z iných kultúr sa môžem naučiť, čo by som sa inde nenaučil/a.

25,6  17,5

VÝROK 2

5. Nepotrebujem iné znalosti ako tie, ktoré získavam vo svojom okolí.

6. O menšinách na Slovensku sa nevie takmer nič. Bolo by dobré, keby sme o nich vedeli viac.

14,1  52,5

6. Menšiny na Slovensku sú dostatočne viditeľné.

7. Bolo by dobré, keby v našej obci bolo viac obyvateľov z odlišných kultúr.

8,3  45,4

7. Do našej obce by nemali chodiť ľudia, ktorí sa kultúrne odlišujú.

VÝROK 1

8. Rád/a by som sa zúčastňoval/a na podujatiach, kde môžem stretnúť ľudí z odlišných kultúr.

13,9  47,4

9. Občianstvo by nemalo byť pridelované na základe toho, či sa cudzinci prispôbia Slovákom alebo nie.

10,6  56,5

VÝROK 2

8. Najradšej trávim čas s ľuďmi, ktorí sa odo mňa príliš neodlišujú.

9. Ak sa cudzinci neprispôbia Slovákom, nemali by dostať občianstvo.

VÝROK 1

10. Vláda by mala poskytovať národnostným menšinám pomoc na ochranu ich zvykov a tradícií.

19,5  34,3

11. Pre spoločnosť je lepšie, keď si skupiny udržiavajú odlišné zvyky a tradície.

18,8  37

VÝROK 2

10. Vláda by nemala podporovať iné národnosti, iba Slovákov.

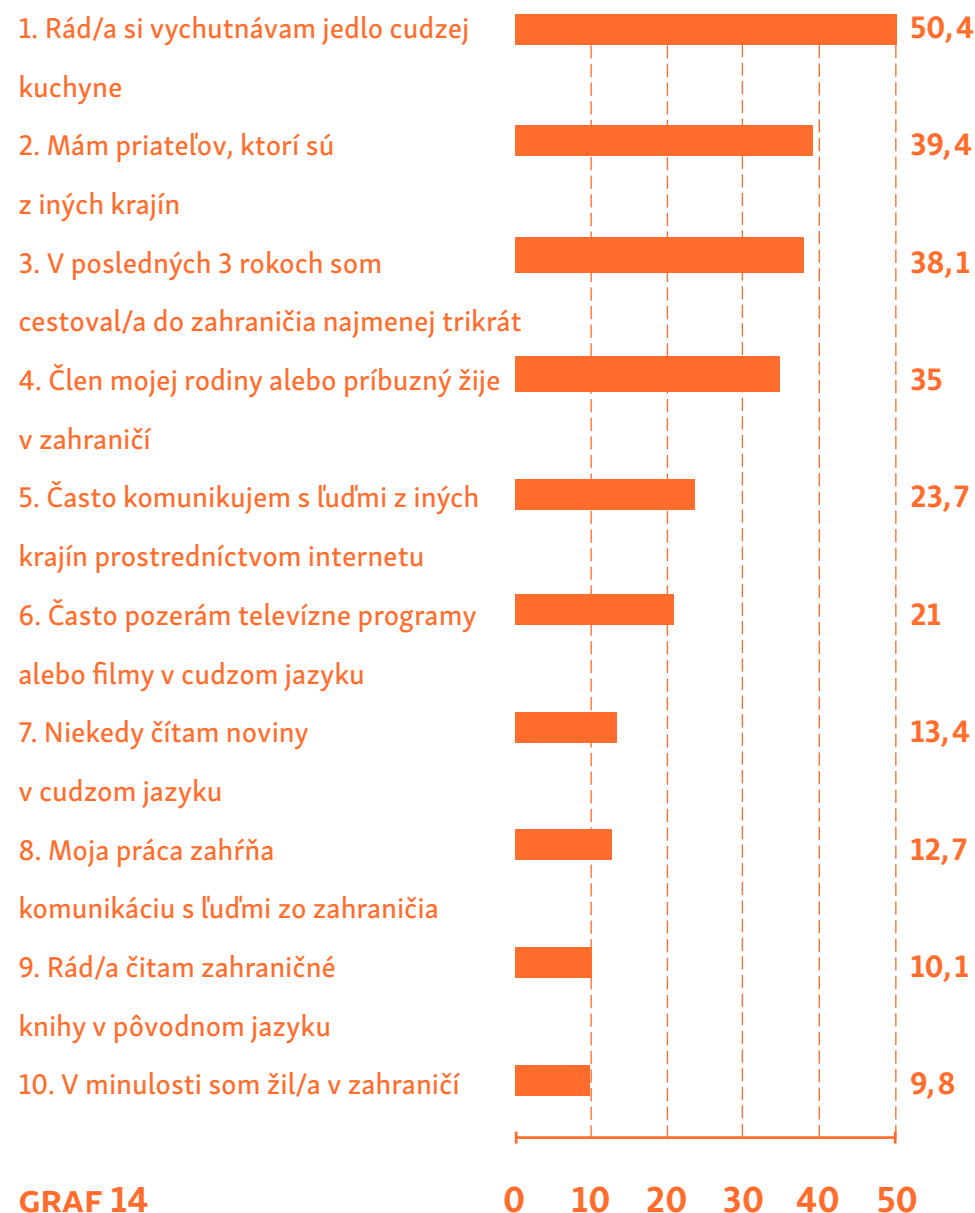
11. Je lepšie, keď sa skupiny prispôbia a splynú s väčšinou spoločnosti.

Mierne pozitívnejší postoj k iným kultúram prejavili mladší respondenti a ľudia maďarskej národnosti. Rozdiely v celkovom postoji k ľuďom z iných kultúr podľa vzdelania neboli významného významu. Potvrdila sa však naša hypotéza, podľa ktorej respondenti, čo sú nejakým spôsobom v kontakte so zahraničím, majú pozitívnejší prístup k ľuďom z iných kultúr.

Tento efekt sa najviac prejavuje v prípade respondentov, ktorí často komunikujú s ľuďmi z iných krajín prostredníctvom internetu alebo e-mailu, majú priateľov z iných krajín a ktorí radi čítajú zahraničné knihy v pôvodnom jazyku alebo si radi vychutnávajú jedlo cudzej kuchyne. Podobne pozitívny efekt, avšak už v menšej miere, sa prejavuje v súvislosti so vzťahom k prisťahovalcom – ľudia, ktorí sú v kontakte s inými kultúrami (najmä prostredníctvom internetovej komunikácie, zahraničných priateľstiev a čítania kníh v cudzom jazyku), majú pozitívnejší prístup k prisťahovalcom ako ostatní. Celkovo však platí, že v spoločnosti prevažuje negatívny postoj k pri-

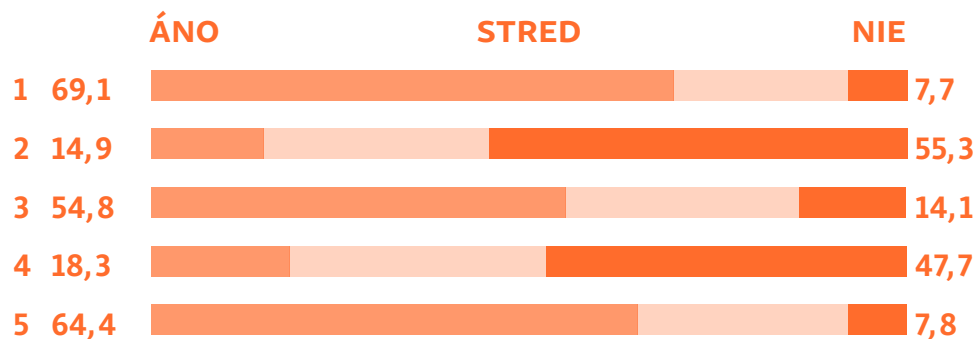
stáhalcom: dve tretiny ľudí si myslia, že prisťahovalci prispievajú k rastu kriminality, a viac ako polovica si myslí, že prisťahovalci berú prácu ľuďom, ktorí sa narodili na Slovensku. Celkovo až 59,4 % ľudí má negatívny postoj k prisťahovalcom, 36,7 % neutrálny a iba necelé 4 % pozitívny. V populácii teda môžeme spozorovať rezervovaný až odmietavý postoj ku kultúrnej inakosti, ktorý sa odzrkadľuje v postojoch k ľuďom inej národnosti a vo všeobecnosti k menšinám a ľuďom z iných kultúr, ako aj explicitne k prisťahovalcom. Vzťah medzi postojmi k ľuďom z iných kultúr a k prisťahovalcom je štatisticky stredne významný ($r = 504$), avšak v prípade prisťahovalcov môžeme spozorovať posun k odmietajúcejším odpovediam. Jedným z dôvodov tohto posunu môže byť emocionálne zaťaženie pojmu prisťahovalec. Kým totiž používanie pojmu ľudia z iných kultúr v dotazníkových otázkach vyvolá viac neutrálnych ako odmietajúcích odpovedí, v otázkach o prisťahovalcoch prevažujú odmietajúce odpovede.

KONTAKT S INÝMI KULTÚRAMI



GRAF 14

POSTOJ K PRISŤAHOVALCOM



GRAF 15

VÝROK 1

1. Prisťahovalci prispievajú k rastu kriminality
2. Prisťahovalci sú vo všeobecnosti prínosom pre slovenskú ekonomiku
3. Prisťahovalci berú prácu ľuďom, ktorí sa narodili na Slovensku
4. Prisťahovalci pomáhajú rozvíjať slovenskú spoločnosť, lebo prinášajú nové myšlienky a kultúru
5. Vláda vynakladá príliš veľa peňazí na pomoc prisťahovalcom

POSTOJ K PRISŤAHOVALCOM



GRAF 16

Mierne pozitívnejší postoj majú k prisťahovalcom ľudia s vysokoškolským vzdelaním, ľudia z Košického a Bratislavského kraja a ľudia s vyšším príjmom domácnosti. Národnosť v tejto otázke nehrala rolu, porovnateľné názory prejavili tak Maďari, ako aj Slováci. Naopak, negatívnejší postoj ako priemer majú opýtaní nad 65 rokov, ľudia z menších obcí a ľudia, ktorí vychádzajú zo svojho príjmu len ťažko.

Je zaujímavé, že hodnotová orientácia (meraná pomocou Schwartzovej škály) hrá v prípade postojov k ľuďom z iných kultúr a k prisťahovalcom iba zanedbateľnú rolu – zdá sa, že rovnaké názory majú ľudia bez ohľadu na to, či sú konzervatívne orientovaní alebo sú otvorení voči zmenám,

respektíve či sú orientovaní viac na seba a svoje ciele alebo naopak, či sledujú dobro všetkých ľudí. Podobne je to aj s politickou orientáciou respondenta – to, kde sa respondent zaradil na ľavo-pravej škále, má iba zanedbateľný vzťah s jeho postojom k prisťahovalcom.

Voľný čas

Voľný čas, definovaný ako mimopracovný čas, ktorý ostáva po vykonaní všetkých povinností, ktorý môže človek využiť podľa vlastného uváženia, je dôležitým sociálnym zdrojom, ktorý poskytuje príležitosť podieľať sa na spoločenskom živote a voľnočasových aktivitách. Sociológovia sa väčšinou zhodujú na tom, že voľný čas je výdobytkom moderných spoločností, ktorý priniesla industriálna revolúcia a s ňou spojená delba práce (ROBERTS, 2013). Voľný čas sa v spoločenských vedách často vníma ako ukazovateľ spoločenského pokroku a slobody a ako kľúčový prvok individuálneho blahobytu a fungovania občianskej spoločnosti (FRASER, 1996; PUTNAM, 2000). Navyše

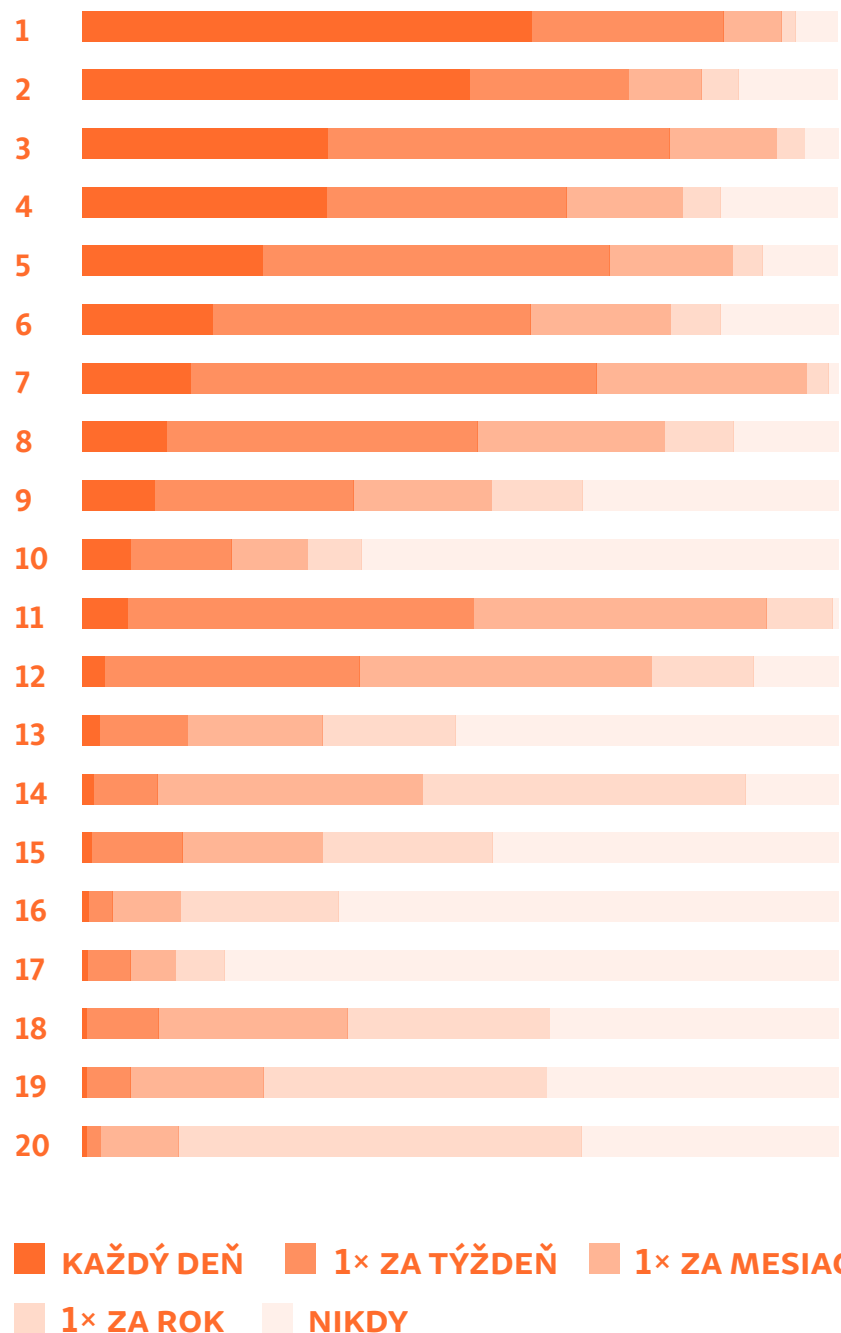
početné množstvo empirických štúdií dokazuje pozitívny vplyv účasti na voľnočasových aktivitách na zdravie, ako aj na subjektívne pociťovanie blahobytu (pozri napríklad HAWORTH & LEWIS, 2005). Voľný čas predstavuje dôležitú hodnotu aj v našej spoločnosti – v našom dotazníku iba necelých 5 % opýtaných označilo túto oblasť života za nedôležitú. Trávenie voľného času však môže mať veľa podôb. Výsledky výskumu ukazujú, že pozeranie televízie a využívanie internetu sú najrozšírenejšími voľnočasovými aktivitami na Slovensku – v bežný pracovný deň pozerajú respondenti televíziu v priemere 2,8 hodín, cez víkend 4,2 hodín. Televízor nemá alebo vôbec nepozera iba 6 % respondentov. Internet využívajú vo svojom voľnom čase tri štvrtiny respondentov, ktorí sa tejto činnosti venujú v bežný pracovný deň v priemere 2,3 hodín a cez víkend v priemere 2,9 hodín. Pred televíznou obrazovou trávia viac času starší respondenti, v prípade internetu je však tendencia opačná: s rastúcim vekom klesá čas trávený na internete, ako aj dostupnosť internetu.

Po pasívnom oddychu v podobe pozerania televízie, počúvania hudby alebo využívania internetu tvoria druhú najdominantnejšiu oblasť domáce práce, ako napríklad upratovanie, varenie, pečenie, práca v záhrade, okolo domu a podobne, ktorým sa väčšina respondentov pravidelne venuje. Po nich nasledujú spoločenské aktivity v podobe stretávania s príbuznými, kamarátmi a známymi, ale priestor dostávajú aj športové a iné outdoorové aktivity, ako napríklad turistika a prechádzky. Ženy a muži sa však líšia v tom, ako trávajú svoj voľný čas. Ženy v porovnaní s mužmi trávajú viac času upratovaním, prácou v záhrade a okolo domu, varením, pečením, nakupovaním, stretávaním s príbuznými. Na druhej strane, muži sa oproti ženám častejšie stretávajú s kamarátmi, chodia na športové zápasy a hrajú počítačové a spoločenské hry. Kým teda ženy prevyšujú mužov v čase venovanom starostlivosti o domácnosť, muži sa vo svojom voľnom čase venujú viac oddychovým a spoločenským aktivitám. Rozdiely nachádzame taktiež medzi preferencia-

mi mladších a starších respondentov. Kým mladší sa častejšie stretávajú s kamarátmi, športujú, hrajú hry, navštevujú diskotéky, plesy a iné zábavy a taktiež častejšie sa vzdelávajú vo svojom voľnom čase, starší ľudia častejšie trávajú svoj voľný čas manuálnymi užitočnými prácami okolo domu alebo v záhrade a častejšie lúšťa krížovky. Osobitná otázka dotazníka skúmala voľnočasové umelecké aktivity respondentov. Zo zistení vyplýva, že 40 % respondentov sa venuje aktívne umeniu, z nich štvrtina viac ako jednej umeleckej aktivite. Ručné práce, ako napríklad vyšívanie, šitie, háčkovanie, sú najrozšírenejšie, ale zároveň sú to činnosti, v prípade ktorých sú najväčšie rodové, ako aj vekové rozdiely: ručným prácam sa venujú takmer výlučne ženy v strednom a staršom veku. Skúmané umelecké činnosti sú však celkovo rozšírenejšie medzi ženami, iba v prípade fotografovania, hry na hudobnom nástroji a tradičných remesiel ich prevyšujú muži. Okrem spomínaných ručných prác a tradičných remesiel sú umelecky aktívnejšie mladšie vekové

1. počúvanie hudby
2. pozeranie TV, DVD, filmu na počítači a pod.
3. upratovanie, domáce práce
4. varenie, pečenie
5. čítanie
6. vykonávanie manuálne užitočných prác, napr. v záhrade
7. stretávanie sa s priateľmi
8. fyzické aktivity, napr. šport, prechádzky a pod.
9. lúštenie krížovky
10. hranie počítačových hier
11. stretávanie s príbuznými, ktorí nežijú vo vašej domácnosti
12. nakupovanie, chodenie po obchodoch pre radosť a rozptýlenie
13. sebazvedľávanie
14. cestovanie, chodenie na výlety, poznávacie zájazdy
15. hranie kartových alebo stolových hier
16. dobrovoľníctvo
17. poľovanie, rybárčenie
18. navštevovanie športových podujatí ako divák
19. navštevovanie plesov, diskoték, tanečných zábav
20. návštevy hodov, pútí, vinobraní, foodfestivalov

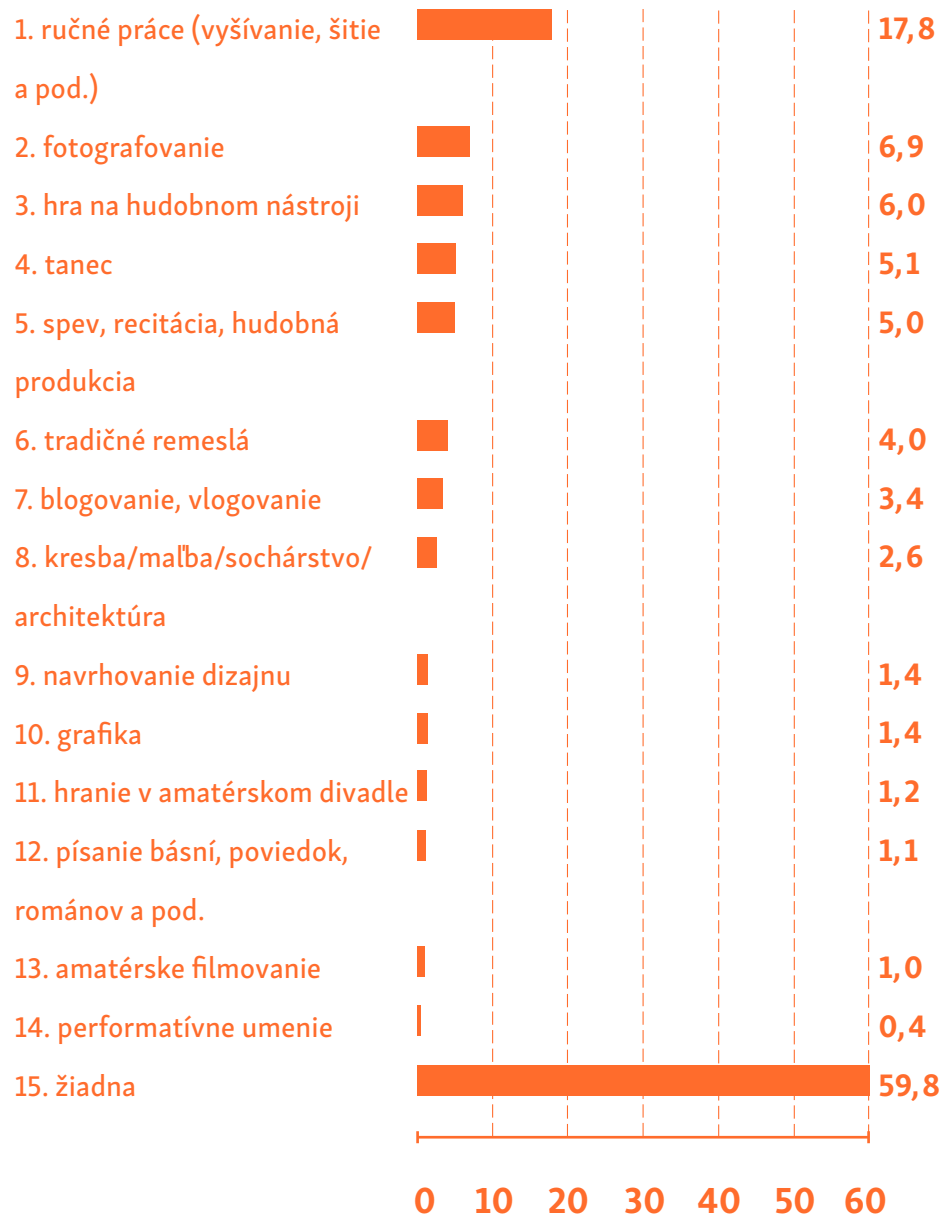
GRAF 17 Volnočasové aktivity



■ KAŽDÝ DEŇ
 ■ 1x ZA TÝŽDEŇ
 ■ 1x ZA MESIAC
■ 1x ZA ROK
 ■ NIKDY

kategórie – vekové rozdiely v prospech mladších sa najvýraznejšie prejavujú v prípade tanca, fotografickej činnosti, blogovania a grafiky.

Za zmienku stojí aj zistenie, že väčšina ľudí, ktorí sa vo svojom voľnom čase venujú niektorým skúmaným aktivitám, to aj sami považujú za umeleckú činnosť.



GRAF 18 Voľnočasové umelecké aktivity

Sociálne siete

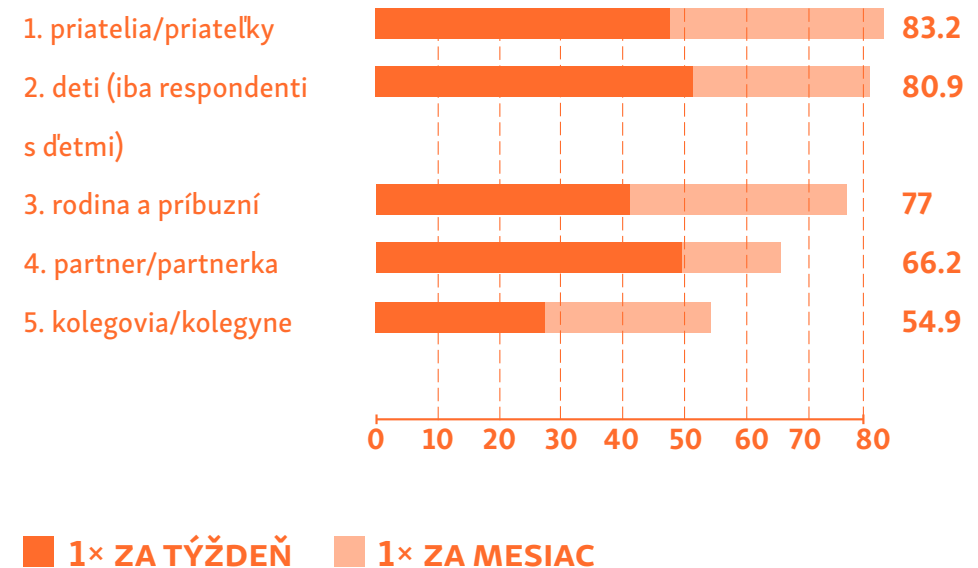
Koncept sociálnych sietí je v spoločenských vedách mimoriadne dôležitý. Tieto vedné disciplíny totiž najčastejšie vnímajú človeka ako člena menšej či väčšej skupiny, ako člena spoločnosti a zhodujú sa na tom, že väzby a vzťahy človeka, tvoriace jeho sociálnu sieť, môžu poskytnúť explanačný rámec pre analýzu jeho správania a konania, pretože utvárajú priestor, v ktorom títo jednotlivci alebo skupiny môžu konať. Na jednej strane totiž vďaka sociálnym sieťam získavajú prístup k rôznym formám zdrojov, ktoré potom predstavujú ich sociálny kapitál, na strane druhej dostatočné alebo nedostatočné zosieťovanie jednotlivca či skupiny môže viesť k vyššej inklúzii do štruktúr spoločnosti, alebo naopak k uzatvorenosti či exklúzii (**BUŠTIKOVÁ, 1999**). Zmapovanie sociálnych sietí nám môže pomôcť porozumieť napríklad tomu, ako ľudia získavajú prácu, ako fungujú elity alebo ako sa konzervujú sociálne rozdiely. Skúmanie sociálnych sietí má

dôležitú úlohu aj v tomto výskume, poskytuje totiž kontext pre interpretáciu ostatných skúmaných javov, ako napríklad hodnotová orientácia, spoločenská dôvera alebo kultúrna participácia. V neposlednom rade vzťahy a väzby ľudí a dôležitosť, ktorá je im pripisovaná, hovorí aj o kultúre samotnej a o procesoch v nej prebiehajúcich. Sústrediť sa na sociálne siete v celej ich komplexnosti však nami definovaný výskumný záber nedovolí, preto budeme skúmať iba vybrané dimenzie usporiadania sociálnych sietí. Prvou je dimenzia kontaktov s najbližšou rodinou. Výsledky výskumu ukazujú, že 10 % opýtaných žije osamote, najmä v dôsledku ovdovenia alebo rozvodu. Ostatných 90 % žije v spoločnej domácnosti s ďalšími ľuďmi. Najrozšírenejšie sú domácnosti, ktoré tvoria dve osoby, vo väčšine prípadov manželia alebo nezosobášení partneri. Vo viac ako štvorčlennej domácnosti žije necelých 11 % opýtaných. Deti pod 15 rokov žijú v tretine všetkých domácností.

POHLAVIE	POČET	PERCENT
1	102	10,1
2	324	32,1
3	211	20,9
4	261	25,9
4 a viac	110	10,9
SPOLU	1008	100

TABUĽKA 11 Koľko osôb žije vo vašej domácnosti – vrátane vás, ostatných dospelých a detí?

Výrazná časť aktívneho spoločenského života prebieha práve v skupine rodinných príslušníkov, najmä detí, partnera alebo partnerky a iných príbuzných. Priatelia sú však nemenej dôležití – aspoň raz za mesiac žije aktívny spoločenský život v kruhu svojich priateľov až 83 % respondentov. Respondenti majú v priemere 8 až 9 blízkych kamarátov, ktorí nie sú ich rodinní príslušníci, pričom medián je 6. Na druhej strane z osôb, ktoré



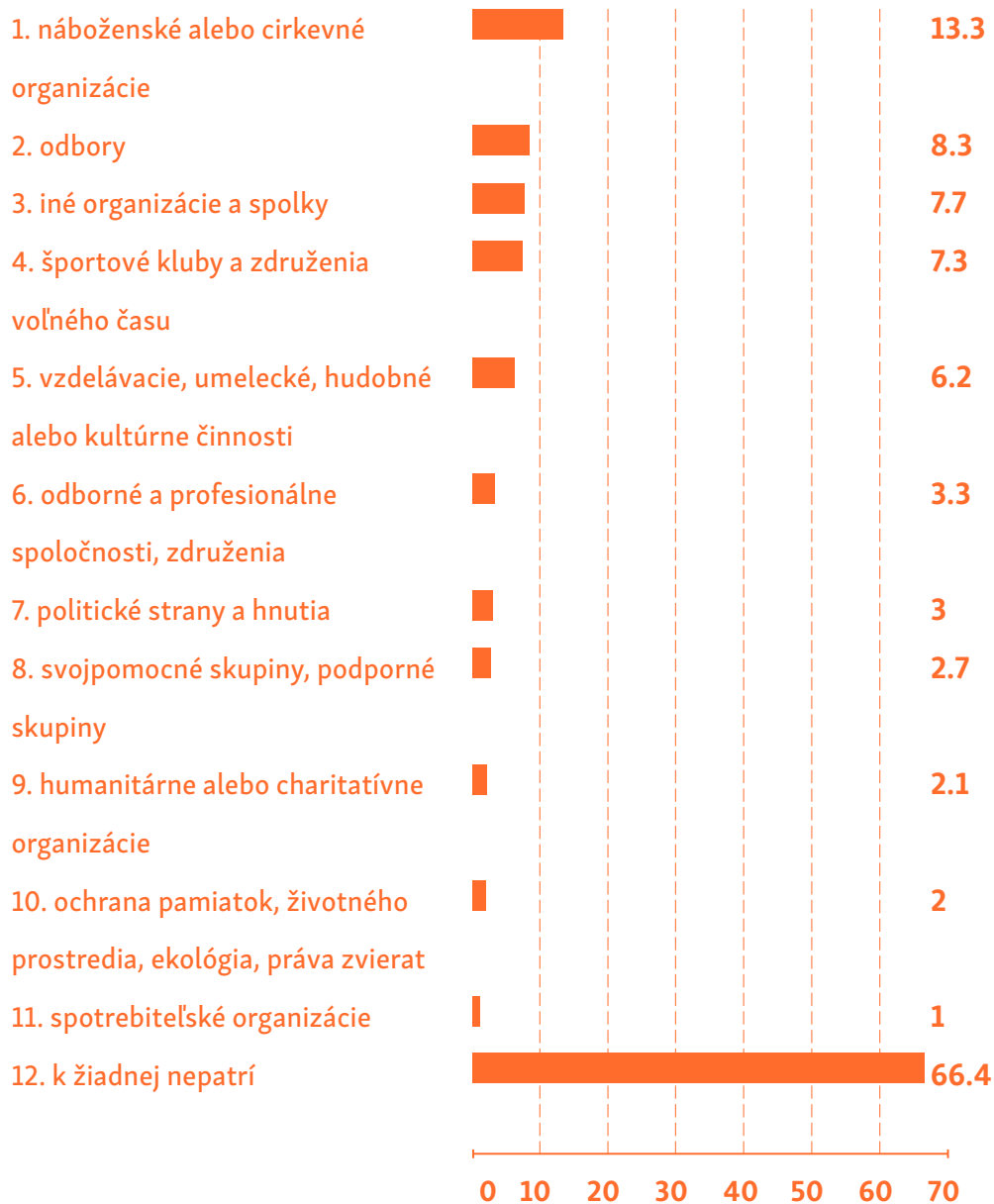
GRAF 19 Aktívne trávenie voľného času v kruhu blízkych

žijú sami, každá piata nemá ani žiadnych blízkych kamarátov. Je to jav, ktorý sa týka v prvom rade starších ľudí. Ľuďom, ktorí žijú sami a nemajú žiadnych dôverných kamarátov, však nehrozí iba osamelosť, ale aj celková nespokojnosť so životom. Ukazuje sa totiž, že ľudia, ktorí žijú pravidelný spoločenský život a majú sa na koho obrátiť so svojimi problémami, sú celkovo spokojnejší so svojím životom.

Spoločenský život však môže prebiehať nielen v neformálnom kruhu rodinných príslušníkov, priateľov a známych, ale aj v rámci formálnejších štruktúr, akými sú rôzne dobrovoľnícke združenia a organizácie. Členstvo v dobrovoľníckych združeniach predstavuje dôležitú dimenziu sociálneho kapitálu a mnohí sa domnievajú, že vyspelá občianska spoločnosť ide ruka v ruke s pôsobením takýchto organizácií. Robert Putnam napríklad hovorí, že združenia, v ktorých sa spolupráca medzi ľuďmi uskutočňuje na základe dobrovoľného vstupovania do interakcií, sú inkubátorom „občianskej cnosti“ (PUTNAM, 2000). Putnam taktiež vnímal členstvo v dobrovoľníckych združeniach ako predpoklad všeobecnej medziľudskej dôvery v spoločnosti – podľa neho prostredníctvom pravidelných interakcií a spolupráce s inými ľuďmi v rámci dobrovoľníckych združení sa vytvorí medzi týmito ľuďmi dôvera, ktorú si následne rozšíria na celú spoločnosť (PUTNAM, 2000).

Sociologické výskumy však dlhodobo poukazujú na nízku participáciu v dobrovoľníckych združeniach na Slovensku (pozri napríklad **VÝSKUM EURÓPSKÝCH HODNÔT, 1991 – 1999 – 2008**). Tieto zistenia potvrdzujú aj výsledky nášho výskumu, podľa ktorých členstvo v dobrovoľníckych organizáciách nie je veľmi rozšírené – členom nejakého dobrovoľníckeho združenia je jedna tretina opýtaných, pričom väčšinou ide o cirkevnú organizáciu, odborovú organizáciu alebo voľnočasové združenie. Medzi členmi náboženských alebo cirkevných organizácií prevažujú staršie ročníky, medzi členmi odborov ľudia v strednom veku a medzi členmi športových združení mladí. Rozdiely podľa pohlavia nie sú významné, avšak podľa vzdelania sa ukazuje, že menší podiel ľudí s vysokoškolským diplomom je členom dobrovoľníckeho združenia ako ľudí z ostatných vzdelanostných kategórií.

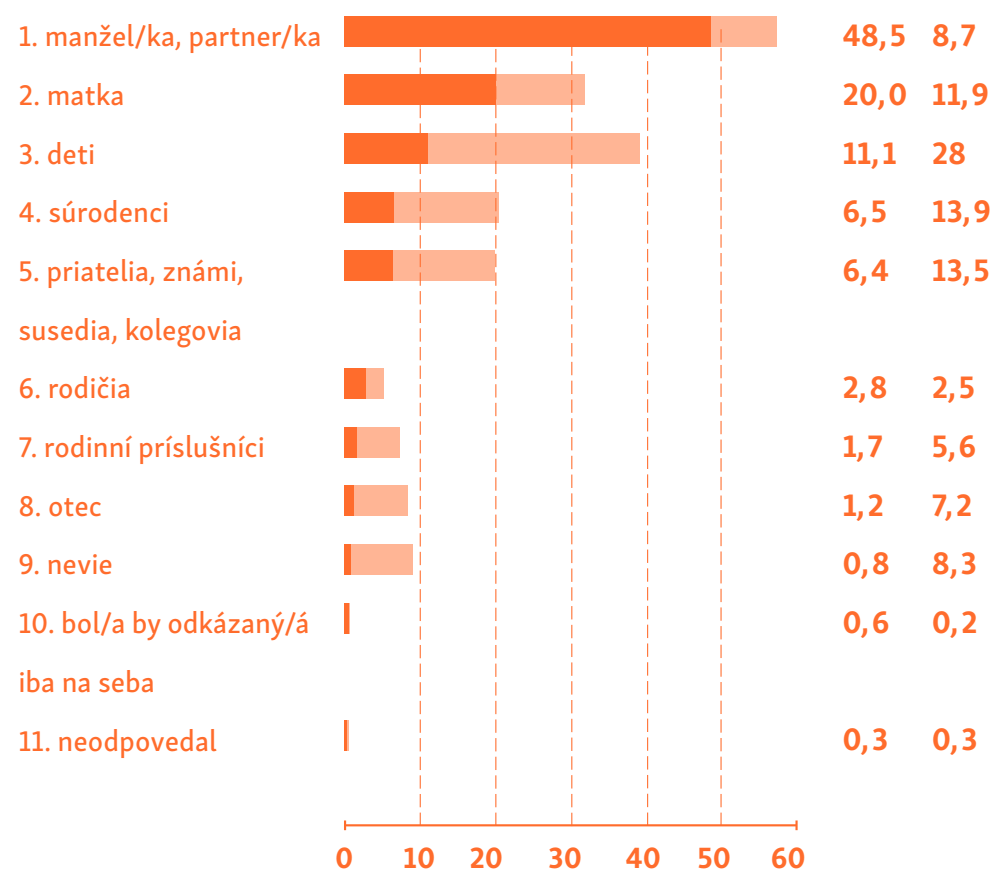
Členstvo v dobrovoľníckych združeniach prináša niekoľko výhod. Členovia majú napríklad v priemere o trochu viac kamarátov a aj viac dôverujú iným ľuďom.



Podľa Bourdieuovej definície je sociálny kapitál kapitálom, ktorý môže byť zamenený na rôzne ekonomické, politické alebo sociálne výhody (P. BOURDIEU, 1986). V dotazníku sme sa snažili zachytiť niektoré formy týchto sociálnych výhod a zistili sme, že sociálny kapitál získaný udržiavaním aktívnych kontaktov s členmi rodiny a najbližšími príbuznými sa naozaj ukazuje ako dôležitý a často jediný zdroj pomoci v prípadoch, keď je človek odkázaný na iných napríklad pre chorobu, finančnú tieseň alebo psychické ťažkosti. Takmer všetci opýtaní vedeli pomenovať niekoho, na koho by sa mohli obrátiť v takejto situácii. V prvom rade by to bola najbližšia rodina – manžel/ka alebo partner/ka, matka, deti alebo súrodenci. Z odpovedí vyplýva aj silná identifikácia roly pomocníka so ženami – kým napríklad v prípade choroby by sa každý piaty respondent obrátil na svoju mamu, na svojho otca iba 1,2 % respondentov. Taktiež muži by sa častejšie v prípade potreby obracali na svoju manželku/partnerku ako ženy

GRAF 20 Členstvo v dobrovoľníckej organizácii

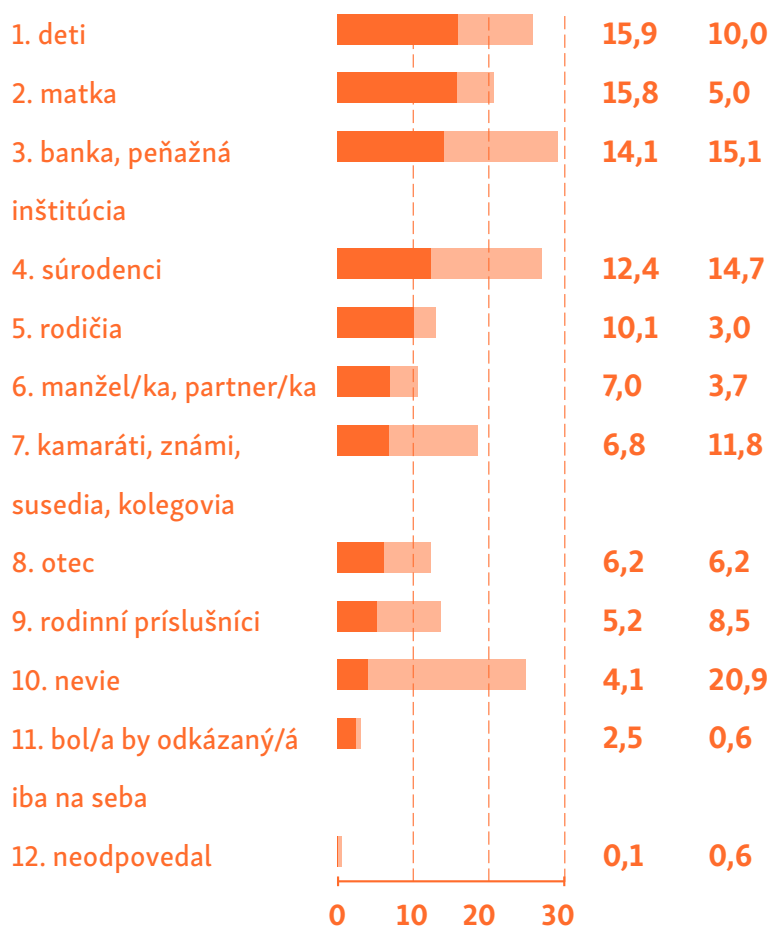
na svojho muža/partnera. Kamaráti sú dôležití najmä v psychicky ťažkých chvíľach – po manželovi/manželke, respektíve partnerovi/partnerke, by boli kamaráti a kamarátky tí, na ktorých by sa väčšina ľudí obrátila, keby sa potrebovala s niekým porozprávať o svojich psychických ťažkostiach. Namiesto rodiny alebo kamarátov by sa väčší počet ľudí obrátil na inštitúciu iba v prípade, keby si potrebovali požičať väčšie množstvo peňazí – 14 % respondentov by v takejto situácii nešlo za rodinou, ale do banky alebo inej finančnej inštitúcie. To však nemusí znamenať, že sa nemôžu spoľahnúť na rodinu. Dôvodom môže byť napríklad aj to, že ani ostatní členovia rodiny alebo kamarátov nie sú v lepšej finančnej situácii.



■ AKO NA 1. ■ AKO NA 2.

TABUĽKA 12 Ak by ste dostali chrípku a museli by ste ostať v posteli, na koho (osobu alebo inštitúciu) by ste sa obrátili s prosbou o pomoc napríklad pri nákupe, príprave jedla alebo návšteve lekárne? (v %)

96 KULTÚRA A HODNOTOVÁ ORIENTÁCIA OBYVATEĽOV SR

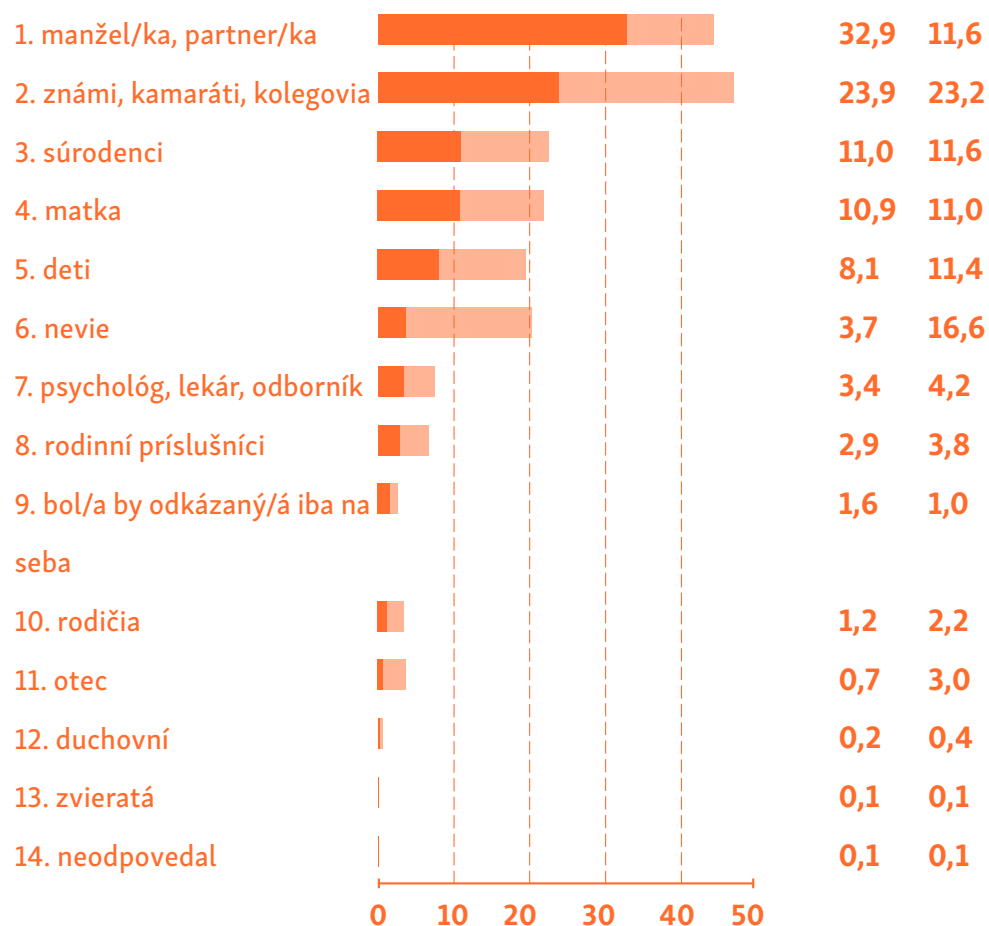


■ AKO NA 1. ■ AKO NA 2.

TABUĽKA 13 Predstavte si, že by ste sa ocitli v situácii, keď by ste si súrne potrebovali požičať väčšiu sumu peňazí. Na koho (osobu alebo inštitúciu) by ste sa v takej chvíli obrátili? (v %)

SOCIÁLNE SIETE

97



■ AKO NA 1. ■ AKO NA 2.

TABUĽKA 14 Predstavte si, že by ste sa cítili nešťastný/á alebo v depresii a chceli by ste sa o tom s niekým rozprávať. Na koho (osobu alebo inštitúciu) by ste sa obrátili?

Dôvera

Okrem dobrovoľného združovania a udržiavania spoločenských kontaktov založených na reciprocite a solidarite, dôležitou dimenziou sociálneho kapitálu je aj dôvera. Dôvera sa najčastejšie definuje ako presvedčenie, že ostatní ľudia sú dobrí, poctiví a neoklamú, nepoškodia nás. V literatúre sa odlišuje dôvera v ľudí, ktorých poznáme osobne, a dôvera v ľudí vo všeobecnosti. Prvý typ dôvery sa označuje ako partikulárna a druhý typ ako všeobecná dôvera. Základný rozdiel medzi týmito dvomi typmi dôvery spočíva v tom, že kým partikulárna dôvera vychádza z osobnej skúsenosti s konkrétnymi ľuďmi alebo skupinami osôb, všeobecná dôvera je iba všeobecný predpoklad o dôveryhodnosti iných osôb, ktorý nie je založený na osobnej skúsenosti s nimi. Ako hovorí Piotr Sztompka, je to ochota staviť v interakcii s neznámymi ľuďmi na ich dôveryhodnosť (SZTOMPKA, 1999). Medzi spoločenskými vedcami panuje konsenzus o tom, že práve táto všeobecná dôvera je dôležitá pre dobrú atmosféru a harmonicky

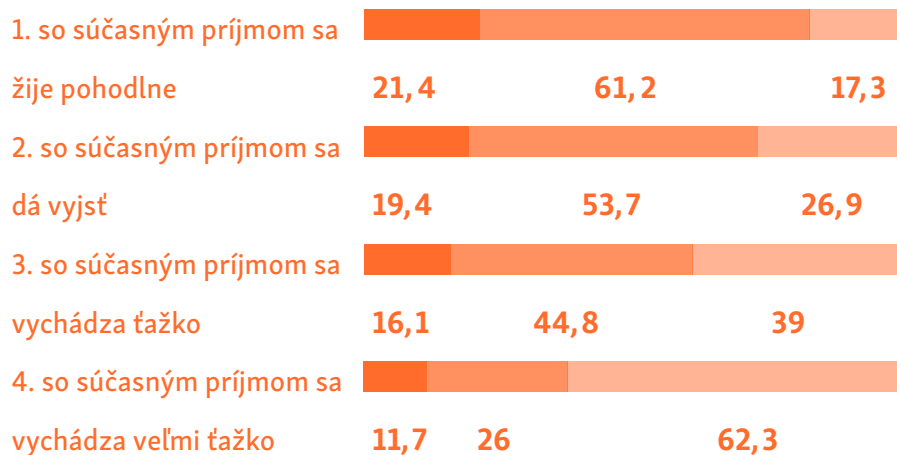
fungujúcu spoločnosť, ako aj pre demokratickú stabilitu a ekonomický rast. Naopak, spoločnosti s nízkou všeobecnou dôverou charakterizuje nízka efektivita spoločenských vzťahov, zlá spoločenská atmosféra a vysoké transakčné náklady. Na meranie všeobecnej dôvery v medzinárodných sociologických výskumoch, akým je napríklad Výskum európskych hodnôt alebo Európska sociálna sonda, sa bežne používa otázka „Myslíte si, že vo všeobecnosti sa dá väčšine ľudí veriť, alebo že v styku s inými treba byť veľmi opatrný?“, ktorú sme v mierne zmenenej podobe použili aj my. V snahe o to, aby protipóly škály tvorili jedno kontinuum, sme otázku položili takto: „Povedali by ste, že vo všeobecnosti sa väčšine ľuďom dá alebo nedá dôverovať?“ a respondentov sme požiadali odpovedať pomocou 9 stupňovej škály. Z výsledkov vyplýva, že iba 18 % opýtaných dôveruje iným ľuďom (t. j. označilo na škále stupeň 1 až 3), polovica ľudí sa umiestnila v strede škály (označila stupeň 4 až 6) a každý tretí opýtaný sa domnieva, že vo všeobecnosti sa ľuďom nedá dôverovať (označil stupeň 7 až 9).

Výsledky výskumu sú napriek modifikácii otázky konzistentné so zisteniami iných výskumov, ako napríklad issp 2016 & CSES Slovensko 2016 alebo ess 2012 (pozri napríklad KLOBUCKÝ, MRVA, 2017). Analýza rozdielov podľa demografických znakov ukazuje, že vo všeobecnosti dôveruje iným ľuďom viac žien ako mužov. Taktiež medzi ľuďmi s vyšším vzdelaním je dôvera vyššia. Viac obyvateľov väčších obcí a miest v porovnaní s obyvateľmi menších dedín si tiež myslí, že iným ľuďom sa dá dôverovať.

POHLAVIE	PERCENT
1. väčšine ľudí sa dá dôverovať	18
2. aj sa dá, aj sa nedá dôverovať	49,5
3. väčšine ľudí sa nedá dôverovať	32,5
SPOLU	100

GRAF 21 Povedali by ste, že vo všeobecnosti sa väčšine ľuďom dá alebo nedá dôverovať?

Hlboko veriaci prejavili vyššiu dôveru voči iným ľuďom ako ostatné skupiny obyvateľov, avšak najväčšie rozdiely sa ukázali podľa finančnej situácie domácnosti respondenta. Kým napríklad 21 % respondentov, ktorí hovoria, že so súčasným príjmom sa im žije pohodlne, si zároveň myslí, že ľuďom sa vo všeobecnosti dá dôverovať, ich podiel je medzi ľuďmi, ktorí vychádzajú zo svojho príjmu veľmi ťažko, iba necelých 12 %. Ešte väčší rozdiel vidíme pri porovnaní podielov tých, podľa ktorých sa iným ľuďom nedá dôverovať – ich podiel je medzi ľuďmi, ktorí žijú pohodlne z príjmu 17 %, ale medzi ľuďmi, ktorí zo svojho príjmu vychádzajú ťažko, až viac ako trojnásobok – 62 %. Rozlíšenie dôvery k ľuďom, ktorých poznáme osobne a k ľuďom vo všeobecnosti je však podľa niektorých odborníkov na tému dôvery nedostatočujúce. Francis Fukuyama (1995) napríklad hovoril o rádiu dôvery, ktorý charakterizoval ako okruh ľudí, medzi ktorými fungujú normy kooperácie. V súvislosti s rádiom dôvery Sztompka (1999) ho-



■ VÄČŠINE ĽUDÍ SA DÁ DÔVEROVAŤ

■ AJ SA DÁ, AJ SA NEDÁ DÔVEROVAŤ

■ VÄČŠINE ĽUDÍ SA NEDÁ DÔVEROVAŤ

GRAF 22 Dôvera k iným ľuďom podľa subjektívnej finančnej situácie

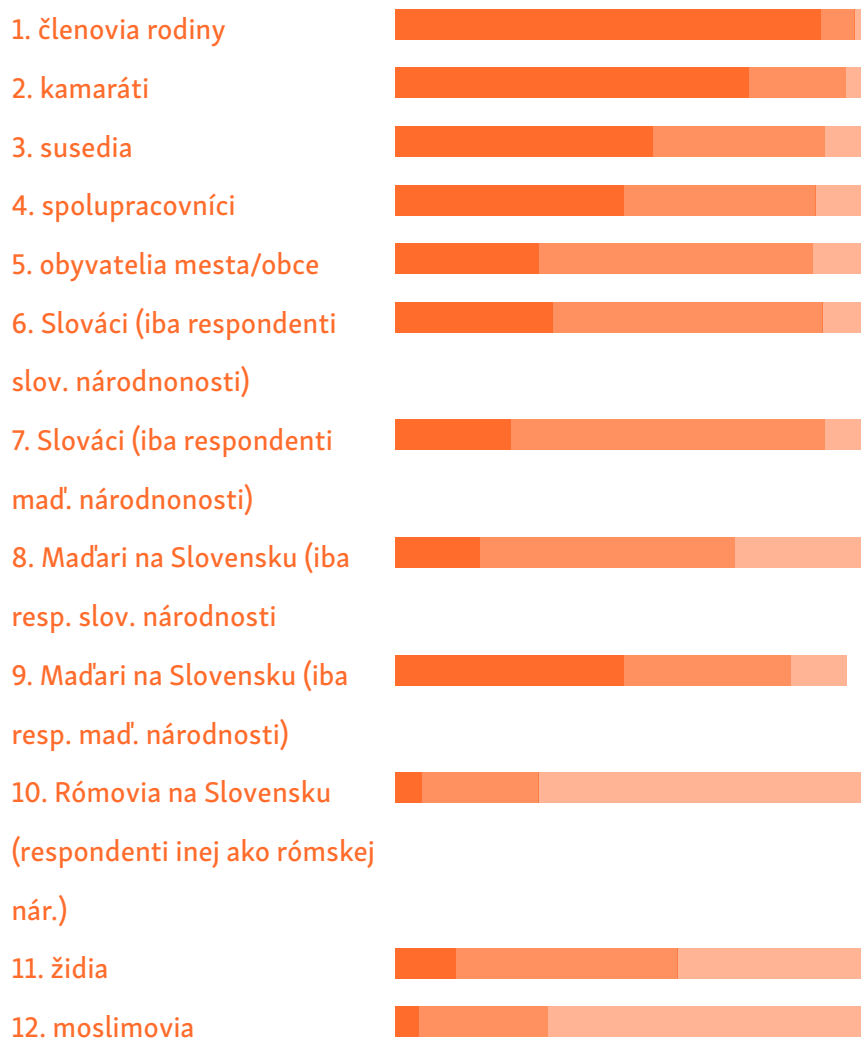
vorí, že existujú postupne sa rozširujúce koncentrické kruhy dôvery od najosobnejších medziľudských vzťahov smerom k dôvere v abstraktnejšie sociálne objekty. Najužší rádius pokrýva dôveru v členov rodiny, s ktorými máme najbližšie vzťahy. Potom nasleduje okruh ľudí, ktorých poznáme osobne, podľa mena a s ktorými sme v osobnom kontakte, ako napríklad naši kamaráti, kolegovia, susedia atď. Na tejto úrovni je dôvera ešte stále spojená s blízkymi medziľudskými vzťahmi. Širší okruh zahŕňa ostatných členov našej komunity, ktorých už nepoznáme bližšie, iba z videnia, ako napríklad ľudí z našej dediny, zamestnancov našej firmy a pod. Najširší okruh zahŕňa tie skupiny ľudí, ktorých nepoznáme, avšak spája nás niečo spoločné, ako napríklad rovnaká náboženská príslušnosť, veková skupina, národnosť, kraj a pod. Na tejto úrovni sa už dôvera neviaže na konkrétnu osobu, ale na abstraktnejší sociálny objekt (SZTOMPKA, 1999).

V dotazníku sme sa pokúsili zachytiť aj túto dimenziu problematiky a okrem všeobecne sformulovanej otázky o dôvere k iným ľuďom sme sa pokúsili zistiť aj dôveru k niektorým konkrétnym skupinám ľudí. Jednotlivé skupiny boli definované tak, aby zodpovedali koncentrickým kruhom, ktoré opisuje Sztompka. Skupinu najbližších tvoria členovia rodiny, ktorým dôveruje deväť z desiatich opýtaných. Po nich nasleduje skupina ľudí, ktorých poznáme osobne, sme s nimi v každodennom kontakte, a to skupina kamarátov, susedov a spolupracovníkov. Ukazuje sa však, že kamaráti sú nám oveľa bližší ako susedia alebo spolupracovníci – kým kamarátom dôverujú dve tretiny opýtaných, susedom a spolupracovníkom iba polovica opýtaných. Ďalšiu úroveň tvoria ľudia, ktorých nepoznáme osobne, ale nás spájajú spoločné znaky – napríklad sme z rovnakej obce alebo rovnakej národnosti.

Výsledky ukazujú, že tretina respondentov dôveruje ostatným ľuďom z obce alebo mesta, kde žije. Taktiež každý tretí respondent slovenskej národ-

nosti dôveruje ostatným Slovákom, ale až každý druhý respondent maďarskej národnosti dôveruje ostatným Maďarom na Slovensku. Ďalší okruh tvoria ľudia, ktorých nepoznáme osobne a spája nás iba málo spoločných črt. Sem by sme mohli zaradiť ľudí inej národnosti alebo iného náboženstva. V rámci tohto okruhu sme v dotazníku zisťovali dôveru k Maďarom na Slovensku (respektíve k Slovákom v prípade respondentov maďarskej národnosti), Rómom, židom a moslimom. Maďarom na Slovensku dôveruje 18 % Slovákov, naopak však platí, že Slovákom dôveruje 25 % Maďarov. Rómovia, židia a moslimovia sú podľa respondentov oveľa menej dôveryhodní – židom dôveruje 13 % opýtaných a Rómom a moslimom len každý dvadsiaty respondent.

Ľudia, ktorí dôverujú iným ľuďom, sú celkovo pozitívnejšie naklonení ostatným, majú napríklad pozitívnejší postoj k ľuďom z iných kultúr, ako aj k prisťahovalcom. Dôvera pozitívne koreluje aj so spokojnosťou – ľudia, ktorí dôverujú iným, sú mierne spokojnejší so svojím životom ako nedôverčiví ľudia.



■ TÝMTO ĽUĎOM SA DÁ VO VŠEOBECNOSTI DÔVEROVAŤ

■ AJ SA DÁ, AJ SA NEDÁ DÔVEROVAŤ

■ TÝMTO ĽUĎOM SA NEDÁ VO VŠEOBECNOSTI DÔVEROVAŤ

GRAF 23 Dôvera rôznym skupinám

Záver

Tento výskum hľadal odpovede na niektoré základné otázky spoločenského života, napríklad ako vnímame sami seba, našu kultúru, s akými skupinami sa identifikujeme, voči akým sa vymedzujeme, na koho sa spoliehame, komu dôverujeme, aké sú naše motivácie a hodnoty, ktoré nás sprevádzajú, ako vnímame našu históriu, na koho a na čo sme v rámci nej hrdí, čo pre nás znamená národ, tradícia, religiozita. Odpovede na niektoré z týchto otázok signalizujú väčšiu rozmanitosť názorov a poukazujú napríklad na medzigeneračné rozdiely, rozdiely medzi mužmi a ženami alebo na regionálnu disparitu, iné otázky však svedčia o pomerne veľkom súhlase v rámci sledovanej populácie.

Za leitmotív, ktorý sa objavuje v reakciách respondentov na mnohé skúmané témy, môžeme označiť konzervativizmus a dôraz na tradície. Jednak sa to ukazuje na úrovni deklarácií, keď sa zo všetkých skúmaných hodnôt ku konzervatívnej orientácii hlási najviac ľudí, jednak sa táto

konzervatívna orientácia manifestuje pri postojoch a názoroch na rodinu, na rodové roly, na náboženstvo.

Konzervativizmus ide ruka v ruke s dôrazom na tradície, čo môžeme vidieť napríklad pri tom, ako ľudia vnímajú kultúru, ako ju definujú, čo od nej očakávajú. Obzvlášť pokiaľ ide o slovenskú kultúru, ako keby jej súčasné formy boli nepovšimnuté, v horšom prípade odmietnuté. Konzervativizmus, ukazuje sa, spôsobuje, že sa spomína na minulosť, ale niekedy sa pri tom zabúda na súčasnosť. Kultúru totiž, minimálne pokiaľ ide o inštitucionalizované umenie, podporujú a držia pri živote skôr ľudia, ktorí sú menej konzervatívni a viac otvorení. Rozdiely však zmiznú a tieto skupiny sa cítia rovnako ohrozené, keď sú konfrontované s príslušníkmi iných národov alebo národností. V týchto otázkach panuje veľký súhlas i vysoká miera odmietania iných a uzatvárania do seba. Z odpovedí cítiť emocionálne zafarbenie niektorých pojmov a až precitlivosť na ne. Na druhej strane odmietanie ľudí z iných kultúr nie je pre-

kvapivé v svetle toho, že aj voči nám podobným ľuďom, napríklad našim susedom alebo obyvateľom nášho mesta, panuje nedôvera a ostražitosť. Silná je však pozícia rodiny a najbližších kamarátov v našich životoch – s nimi trávime najviac času, im dôverujeme najviac, vzájomne si pomáhame, na nich sa spoliehame v ťažkých časoch. Pri rodine však vidíme aj to, ako často vedú v rámci nej ženy a muži ešte stále paralelné životy. Ženy bývajú častejšie než muži v kuchyni, v záhrade alebo pri posteli chorých, muži častejšie ako ženy na zápase, s kamarátmi alebo pri počítači. Volný čas je však rovnako dôležitá hodnota pre mužov aj pre ženy, lebo voľný čas vytvára príležitosť udržiavať sociálne kontakty, čo vedie k väčšej spokojnosti. A možno raz sa ukáže, že autori ako Erik Uslaner (2002) mali pravdu, a väčšia spokojnosť s vlastným životom spôsobí väčšiu medziludskú dôveru a väčšiu medziludskú dôveru väčšiu toleranciu a väčšiu harmóniu. Na to však treba ešte jednu dôležitú vec, finančnú istotu. Rozdiel, ktorý tiahne celým dotazníkom,

takmer cez všetky jeho témy, je totiž rozdiel medzi tými, ktorí žijú vo finančnej pohode, a medzi tými, ktorí pravidelne zažívajú finančné ťažkosti. Títo ľudia sú nielen často vylúčení z kultúrneho a sociálneho života, ale aj menej dôverujú iným, sú odmietavejší k ľuďom z iných kultúr a sú celkovo nespokojnejší so svojím životom.

Použitá literatúra

BOURDIEU, P. (1984). *Distinction : a social critique of the judgement of taste*. Harvard. University Press.

BOURDIEU, P. (1986). The forms of capital. In: Richardson, J. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood.

BUŠTIKOVÁ, L. (1999). Analýza sociálnych sítí. *Sociologický časopis*, 35(2), 193–206.

EURÓPSKA SOCIÁLNA SONDA

<http://www.europeansocialsurvey.org/>

FRASER, N. (1996). *Justice Interruptus: Critical Reflections on the "Postsocialist " Condition*. Routledge.

FUKUYAMA, F. (1995). *Trust : the social virtues and the creation of prosperity*. Free Press.

GIDDENS, A. (1999). *Sociologie*. Argo.

HALBWACHS, M. (1992). *On collective memory*. The University of Chicago Press.

HAWORTH, J., & LEWIS, S. (2005). Work, leisure and well-being. *British Journal of Guidance & Counselling*, 33(1), 67–79.

IŠTVÁNIKOVÁ, L. & ČIŽMÁRIK, M. (2007). Hodnoty a hodnotové orientácie v zrkadle dejín. Spoločenskovedný ústav SAV, 1–26.

KLOBUCKÝ, R. & MRVA, M. (2017). Všeobecná dôvera v slovenskej populácii je na relatívne nízkej, ale stabilizovanej úrovni. Tlačová správa. Dostupná na: http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2543_attach_TB_Klobucky_Mrva.pdf dňa 22.2.2018

MRVA, M., PIETSCH, D., VOJTEKOVÁ, A. (2016). Kontinuálny sociologický výskum spotreby kultúry v Slovenskej republike, záverečná správa z výskumu. Národné osvetové centrum. Dostupné na: http://www.nocka.sk/uploads/54/6f/546f92152710709147bd5dc515a3eb83/zaverecna-sprava-z-vyskumu-spotreby-kultury-2016_final.pdf dňa 1.2.2018

PUTNAM, R. D. (2000). *Bowling alone : the collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.

ROBERTS, K. (2013). *Sociology of leisure*. Routledge.

SCHWARTZ, S. (2003). Basic Human Values: Their content and structure across countries. In Tamayo, A. & Porto J. (Eds.). *Valores e trabalho [Values and work]*. Brasilia : Editora Universidade de Brasilia.

SUMNER, W. (1906). *Folkways*. Boston: Ginn.

SWIDLER, A. (1986). Culture in Action: Symbols and strategies. *American Sociological Review*, 51(April) 273 – 286

SZTOMPKA, P. (1999). *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge University Press.

USLANER, E. M. (2002). The Moral Foundations of Trust. *SSRN Electronic Journal*. Dostupné na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=824504 dňa 22.3.2018

UNESCO: Social Participation. Dostupné na: https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/cdis/social_participation_dimension.pdf dňa 22.3.2018

VÝSKUM EURÓPSKYCH HODNÔT

<http://www.europeanvaluesstudy.eu/>

